

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΠΟΝΙΑΣ ΙΧΘΥΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΥΔΑΤΙΝΟΥ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΕΙΔΙΚΗΣ
ΑΓΩΓΗΣ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΕΙΦΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αντιλήψεις των εκπαιδευτικών (νηπιαγωγών και δασκάλων) για το ρόλο των κοινωνικών αξιών στην καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης σε παιδιά του νηπιαγωγείου και του δημοτικού.

Ελευθερίου Ελένη

ΒΟΛΟΣ 2022

UNIVERSITY OF THESSALY

**DEPARTMENT OF ICHTHYOLOGY AND AQUATIC
ENVIRONMENT AND
DEPARTMENT OF SPECIAL EDUCATION**

**JOINT POSTGRADUATE PROGRAMME
«EDUCATION FOR SUSTAINABILITY AND THE
ENVIRONMENT»**

JOINT POSTGRADUATE MASTER'S THESIS

**“Perceptions of (kindergarten teachers and teachers) on the role of
social values in shaping environmental awareness in kindergarten
and elementary school children”**

Eleftheriou Eleni

VOLOS 2022

© ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, 2022. Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία (Μ.Δ.Ε.), η οποία εκπονήθηκε στα πλαίσια του Διατμηματικού Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών: Εκπαίδευση για την Αειφορία και το Περιβάλλον και τα λοιπά αποτελέσματα αυτής αποτελούν συνιδιοκτησία του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και του φοιτητή, ο καθένας από τους οποίους έχει το δικαίωμα ανεξάρτητης χρήσης και αναπαραγωγής τους (στο σύνολο ή τμηματικά) για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, σε κάθε περίπτωση αναφέροντας τον τίτλο και το συγγραφέα και το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, όπου εκπονήθηκε η Μ.Δ.Ε. καθώς και τον Επιβλέποντα Καθηγητή και την Επιτροπή Αξιολόγησης.

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή:

Ματσιώρη Στεργιανή, Καθηγήτρια, Τμήμα Γεωπονίας Ιχθυολογίας και Υδάτινου Περιβάλλοντος, Σχολή Γεωπονικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Επιβλέπουσα

Δρίτσας Σοφοκλής, Δρ., Μέλος Ε.ΔΙ.Π., Βαθμίδα Α', Τμήμα Γεωπονίας, Ιχθυολογίας και Υδάτινου Περιβάλλοντος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, **Μέλος**

Παρασκευόπουλος Στέφανος, Καθηγητής, Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής,
Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας,
Μέλος

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ολοκληρώνοντας τις σπουδές μου στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, νιώθω την υποχρέωση να εκφράσω τις ευχαριστίες μου σε όλους εκείνους που συνέβαλαν με το δικό τους τρόπο είτε άμεσα είτε έμμεσα στην ολοκλήρωση αυτών των σπουδών.

Αρχικά θα ήθελα να εκφράσω τις θερμότερες ευχαριστίες στην επιβλέπουσα καθηγήτριά μου κ. Ματσιώρη Στεργιανή, της οποίας οι εποικοδομητικές παρατηρήσεις συνέβαλαν σε μεγάλο βαθμό στην ολοκλήρωση της εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου για τη στήριξη, την υπομονή και την αγάπη τους σε όλη αυτή την προσπάθεια. Επίσης, θα ήθελα να τους ευχαριστήσω και για την ενθάρρυνση που μου παρείχαν σε όλη τη διάρκεια των σπουδών μου. Οι γονείς μου πάντα αποτελούν το στήριγμά μου και το πρότυπό μου στη ζωή.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ένα από τα πιο σημαντικά ζητήματα που απασχολούν την εποχή μας και δημιουργούν προβληματισμούς είναι η λεγόμενη περιβαλλοντική κρίση, δηλαδή η υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Το σχολείο φυσικά αποτελεί συνδετικό κρίκο των μαθητών με την κοινωνία, γι' αυτό και η περιβαλλοντική εκπαίδευση αποτελεί έναν θεσμό εδώ και πολλά χρόνια για να καλλιεργήσουν οι μαθητές περιβαλλοντική συνείδηση. Στο παρελθόν έχουν πραγματοποιηθεί σειρά ερευνών οι οποίες συνηγορούν στο γεγονός ότι η εκπαίδευση αποτελεί έναν από τους κυριότερους τρόπους για την υιοθέτηση φιλικών συμπεριφορών προς το περιβάλλον. Πολλοί μελετητές έχουν αναπτύξει θεωρητικά μοντέλα για την ερμηνεία της περιβαλλοντικής συμπεριφοράς. Η περιβαλλοντική συνείδηση αποτελείται από την περιβαλλοντική γνώση, τις στάσεις και τις πρακτικές προσαπασίας του περιβάλλοντος.

Η μέτρηση της περιβαλλοντικής συνείδησης γίνεται με διάφορα εργαλεία που έχουν καθιερωθεί για το σκοπό αυτό. Στην παρούσα εργασία χρησιμοποιήθηκε η κλίμακα NEP η οποία αποτελείται από δεκαπέντε (15) μεταβλητές και η οποία έχει χρησιμοποιηθεί ευρέως για την καταγραφή των περιβαλλοντικών στάσεων.

Σκοπός της έρευνας ήταν να διερευνηθούν οι απόψεις των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (νηπιαγωγών και δασκάλων) αναφορικά με το ρόλο που παίζουν οι κοινωνικές αξίες στην καλλιέργεια περιβαλλοντικής συνείδησης στους μαθητές. Στόχοι της έρευνας ήταν να διερευνηθεί σε ποιο βαθμό οι εκπαιδευτικοί αντιλαμβάνονται την έννοια της περιβαλλοντικής συνείδησης, ποιες αξίες θεωρούν οι εκπαιδευτικοί ότι αποτελούν προϋπόθεση για την ανάπτυξη της περιβαλλοντικής συνείδησης. Επίσης μέσα από την έρευνα στόχος μας ήταν να ερευνήσουμε σε ποιο βαθμό συμβάλλει η σχολική εκπαίδευση στην περιβαλλοντική συνείδηση των μαθητών και τέλος πως σχετίζονται οι περιβαλλοντικές στάσεις των εκπαιδευτικών με τους παράγοντες καλλιέργειας περιβαλλοντικής συνείδησης.

Στην έρευνα συμμετείχαν 52 εκπαιδευτικοί της Περιφερειακής ενότητας Κοζάνης, από σχολεία της Κοζάνης και της Πτολεμαΐδας και η συλλογή των δεδομένων έγινε μέσω ερωτηματολογίων. Το ερωτηματολόγιο αφορούσε εκτός από τα δημογραφικά στοιχεία των εκπαιδευτικών και την αποτύπωση των περιβαλλοντικών τους στάσεων και γνώσεων. Για την εξαγωγή των αποτελεσμάτων

έγινε στατιστική ανάλυση των δεδομένων με τη χρήση του στατιστικού πακέτου SPSS 28.0. Η μεθοδολογική προσέγγιση στηρίχθηκε στις έρευνες της διεθνούς βιβλιογραφίας που χρησιμοποιούν ως εργαλείο έρευνας την κλίμακα NEP. Ο έλεγχος αξιοπιστίας των κλιμάκων συνολικά έγινε με τη βοήθεια του συντελεστή α -Cronbach, ο οποίος ήταν υψηλός όσον αφορά τις ερωτήσεις που αφορούσαν τις στάσεις των εκπαιδευτικών αλλά και τις κοινωνικές αξίες.

Λέξεις κλειδιά: Εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, κοινωνικές αξίες, περιβαλλοντική συνείδηση, Κλίμακα NEP, περιβαλλοντική κρίση

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....vi

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ..... viii

ΕΙΣΑΓΩΓΗ 1

1.1. Η έννοια της περιβαλλοντική συνείδησης4

1.2. Παράγοντες διαμόρφωσης συμπεριφοράς φιλικής προς το περιβάλλον 7

1.3. Βασικές Θεωρίες περιβαλλοντικά υπεύθυνης περιβαλλοντικής συμπεριφοράς..... 8

1.3.1. Η θεωρία της Λογικής Πράξης ή θεωρία της προσχεδιασμένης συμπεριφοράς (1997) 8

1.3.2. Το Μοντέλο των Fietkau & Kessel (1981).....9

1.3.3. Το μοντέλο του Rajewski (1982)9

1.3.4. Το μοντέλο των Hines, Hungerford & Tomera (1986-1987):..... 10

1.3.5. Το Μοντέλο Υπεύθυνης Συμπεριφοράς του πολίτη των Hungerford και Volk (1990) 10

1.3.6. Το Μοντέλο του Stern (1993) 11

1.3.7. Το Ελλειμματικό μοντέλο κατανόησης του κοινού και της δράσης του Bürgess (1999) 12

1.3.8. Το μοντέλο των Kollmuss & Agyeman (2002)..... 12

1.3.9. Το Εννοιολογικό Μοντέλο του Barr (2004) 13

1.4. Εργαλεία μέτρησης της περιβαλλοντικής συνείδησης..... 13

ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ/ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ 15

2.1. Σκοπός και στόχοι της έρευνας 15

2.2.	Δείγμα.....	16
2.3.	Το ερωτηματολόγιο.....	17
2.4.	Περιορισμοί της έρευνας.....	22
3.1.	Ποσοτικά δεδομένα της έρευνας.....	23
3.2.	Η αντίληψη των εκπαιδευτικών για την περιβαλλοντική συνείδηση	24
3.3.	Παραγοντική ανάλυση και ανάλυση αξιοπιστίας	27
3.4.	Η αντίληψη των εκπαιδευτικών για τη σχέση μεταξύ κοινωνικών αξιών και περιβαλλοντικής συνείδησης	28
3.5.	Σε ποιο βαθμό συμβάλει η σχολική εκπαίδευση στην περιβαλλοντική συνείδηση;.....	31
3.6.	Οι περιβαλλοντικές στάσεις των εκπαιδευτικών	34
3.7.	Συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών της NEP για τις περιβαλλοντικές στάσεις των εκπαιδευτικών	35
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ		41
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ (ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ).....		44
ABSTRACT- KEYWORDS.....		49
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ		51

Περιεχόμενα Πινάκων

Πίνακας 1 Επίπεδο εκπαίδευσης συμμετεχόντων.....	24
Πίνακας 2 Μέσες τιμές των μεταβλητών της περιβαλλοντικής συνείδησης.....	26
Πίνακας 3 KMO and Bartlett's Test.....	28
Πίνακας 4 Ανάλυση παραγόντων για τις αξίες που καλλιεργούνται στα πλαίσια του σχολείου.....	29
Πίνακας 5 Περιγραφικά στοιχεία για τις αξίες που συμβάλλουν στην περιβαλλοντική συνείδηση.....	33
Πίνακας 6 Αντιλήψεις εκπαιδευτικών για την καλλιέργεια περιβαλλοντικής συνείδησης στους μαθητές.....	34
Πίνακας 7 Έλεγχος Κανονικότητας NEP	36
Πίνακας 8 Συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών της NEP για τις περιβαλλοντικές στάσεις των δασκάλων	37

Περιεχόμενα σχημάτων

Σχήμα 1 Κατανομή με βάση το φύλο	24
Σχήμα 2 Μέσες τιμές των μεταβλητών της περιβαλλοντικής συνείδησης.....	26
Σχήμα 3 Το διάγραμμα ιδιοτιμών	28

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η επιδείνωση του περιβάλλοντος είναι ένα θέμα το οποίο απασχολεί ιδιαίτερα όλους μας. Η ανεξέλεγκτη παρέμβαση του ανθρώπινου παράγοντα στο περιβάλλον και η «εργαλειοποίηση» της φύσης από αυτόν έχουν οδηγήσει σε μια πολύ δυσμενή κατάσταση, πάντα ανάμεσα στον άνθρωπο και στο περιβάλλον υπάρχει μια σχέση αλληλεπίδρασης, η οποία όταν διαταράσσεται παρουσιάζονται πολλές και άσχημες επιπτώσεις ακόμη και στην ίδια την ύπαρξη του ανθρώπου. Δεν είναι λίγοι άλλωστε εκείνοι οι οποίοι διατείνονται πως τα προβλήματα που σχετίζονται με το περιβάλλον αποτελούν την αρχή μιας δυσμενούς κατάστασης με καταστρεπτικές συνέπειες (Schultz et al. 2005).

Πολλοί επιστήμονες έχουν στρέψει το βλέμμα τους στα προβλήματα που παρουσιάζει το περιβάλλον, στην προσπάθειά τους να αποσαφηνίσουν τις αιτίες που προκαλούνται όλα αυτά τα προβλήματα, να παρατηρήσουν τις συνέπειες και να βρουν τρόπους επίλυσης των προβλημάτων αυτών. Παρόλο που οι απόψεις των επιστημόνων διαφέρουν όσον αφορά το περιεχόμενό τους, ωστόσο, δεν υπάρχει καμία αμφισβήτηση σε ένα μόνο θέμα. Ο άνθρωπος με τις καταναλωτικές αποφάσεις που παίρνει αλλά και τις κοινωνικές, οικονομικές προκαλεί πολλά προβλήματα στο περιβάλλον και έτσι, εκτός από φύση, γίνεται και ο ίδιος δέκτης των συνεπειών αυτών (Pauw & Petegem 2011).

Εύκολα μπορεί να αντιληφθεί κανείς πως αποτελεί μείζον θέμα η αλλαγή της συμπεριφοράς του ανθρώπου στην αλληλεπίδραση που έχει με το περιβάλλον. Για το λόγο αυτό η παρέμβαση περιβαλλοντικής πολιτικής κρίνεται απαραίτητη. Η καλλιέργεια περιβαλλοντικής συνείδησης στον άνθρωπο και η βελτίωση της περιβαλλοντικής συμπεριφοράς των ανθρώπων αποτελεί ένα θέμα μεγίστης σημασίας καθώς μέσα από τη διαδικασία αυτή πρόκειται να υιοθετηθούν πολιτικές αποφάσεις υπέρ της προστασίας του περιβάλλοντος (Amburgey & Thoman 2012).

Η συνειδητοποίηση του προβλήματος και των επιπτώσεων που έχει στο περιβάλλον η αλληλεπίδραση του ανθρώπινου παράγοντα αποτελούν τα πρώτα βήματα για το μετασχηματισμό των κοινωνικών και των ατομικών πρακτικών, που θα

δημιουργήσουν ένα δίκτυο προστασίας, χρησιμοποιώντας τα κατάλληλα μοντέλα διατήρησης και διαχείρισης του περιβάλλοντος. Απαραίτητη προϋπόθεση για την πραγματοποίηση όσων αναφέρθηκαν αποτελεί η διαμόρφωση πολιτών που να διαθέτουν περιβαλλοντική συνείδηση, αρχής δεδομένης, από το σχολείο, το οποίο καλείται σήμερα να διαδραματίσει τον πιο σημαντικό ρόλο για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, αναλαμβάνοντας το χρέος να καλλιεργήσουν απέναντι στους μαθητές στάσεις και συμπεριφορές φιλικές προς το περιβάλλον υπό το πρίσμα των κατάλληλων περιβαλλοντικών γνώσεων (Αγγελίδου & Κρητικού 2005). Σε πρακτικό επίπεδο, για τη δημιουργία περιβαλλοντικά υπεύθυνων πολιτών μεγάλη ευθύνη φέρουν οι εκπαιδευτικοί, οι οποίοι στα πλαίσια του σχολείου διδάσκουν περιβαλλοντική εκπαίδευση.

Οι στόχοι της περιβαλλοντικής πολιτικής δεν περιορίζονται μόνο στην αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, δηλαδή όσον αφορά μόνο την αποκατάσταση των προβλημάτων που αντιμετωπίζει το οικοσύστημα από την δραστηριότητα του ανθρώπου, αλλά σκοπός είναι μια σταδιακή μεταβολή του μοντέλου ανάπτυξης με την υιοθέτηση πρακτικών που είναι φιλικές προς το περιβάλλον. Ειδικότερα, η περιβαλλοντική πολιτική με σκοπό τη βιώσιμη κοινωνία έχει ως στόχο την ευαισθητοποίηση των πολιτών για να πετύχει τους στόχους της. Στην Ελλάδα ο θεσμός της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης δεν είναι καινούριος ¹, παρόλο που δεν εφαρμόζεται στο βαθμό που χρειάζεται και δεδομένου ότι έχει επιτευχθεί σε επίπεδο σχεδιασμού μεγάλη πρόοδος, εφόσον μάλιστα η καταστροφή του περιβάλλοντος αποτελεί το σημαντικότερο πρόβλημα του σύγχρονου κόσμου. Αν λάβει κανείς υπόψη τη σημαντικότητα των προβλημάτων που αντιμετωπίζει το περιβάλλον σε συνδυασμό με τον ρόλο που έχει ο εκπαιδευτικός στη διαμόρφωση περιβαλλοντικά υπεύθυνων μαθητών, ο σκοπός αυτής της διπλωματικής εργασίας είναι διττός. Από τη μια εξετάζει τη διερεύνηση της περιβαλλοντικής συνείδησης των εκπαιδευτικών, εξετάζοντας τις

¹ Στην Ελλάδα ο θεσμός της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση θεσμοθετήθηκε από το 1990 (Ν.1892, ΦΕΚ 101Α) ενώ με την Γ1/308/1991 Υπουργική Απόφαση θεσμοθετήθηκε η περιβαλλοντική εκπαίδευση και στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση (Κούσουλας, 2002). Στα ελληνικά σχολεία εφαρμόζονται κάθε χρόνο υλοποιούνται από τους εκπαιδευτικούς της σχολικής μονάδας ετήσια προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σύμφωνα πάντα με αυτά που προβλέπει η νομοθεσία και σύμφωνα με τις υποδείξεις του αρμόδιου Υπουργείου: http://www.esos.gr/sites/default/files/articles-legacy/periballobtikh_ekpaideysh.pdf (Πρόσβαση: 15/9/2022) και <http://perdipevath.blogspot.gr/p/2012-13.html> (Πρόσβαση: 15/9/2022).

γνώσεις, στάσεις, πεποιθήσεις και συμπεριφορές των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης που καλούνται να διδάξουν περιβαλλοντικά ζητήματα στους μαθητές. Από την άλλη μεριά εξετάζει σε ποιο βαθμό η περιβαλλοντική συνείδηση μεταφράζεται σε συμπεριφορά. Είναι σημαντικό να ερευνηθούν οι περιβαλλοντικές στάσεις των πολιτών καθώς είναι καθοριστικής σημασίας για να κατανοήσουμε την περιβαλλοντική συμπεριφορά τους.

Πολλοί ερευνητές έχουν ασχοληθεί με το ρόλο των κοινωνικών αξιών και πως οι αξίες αυτές αποτελούν καθοριστικό παράγοντα έτσι ώστε ένας πολίτης να υιοθετήσει μια συγκεκριμένη στάση απέναντι στο περιβάλλον και στην εκδήλωση συγκεκριμένης συμπεριφοράς φιλικής προς το περιβάλλον. Οι κοινωνικές αξίες του ανθρώπου αποτελούν τη βάση πάνω στην οποία εκδηλώνονται οι όποιες συμπεριφορές είτε ατομικά είτε συλλογικά και αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στην ανάπτυξη περιβαλλοντικής συνείδησης και ευαισθητοποίησης των πολιτών. Για το λόγο αυτό, πολλοί ερευνητές επικεντρώθηκαν στις νεότερες γενιές, καθώς οι σημερινοί νέοι είναι εκείνοι οι οποίοι θα λάβουν αποφάσεις στο μέλλον και θα πρέπει να λάβουν μέτρα για την ποιότητα του περιβάλλοντος στα πλαίσια μιας βιώσιμης ανάπτυξης (Cini *et al.* 2012).

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση αποτελεί ένα ισχυρό μέσο για την ανάπτυξη περιβαλλοντικής συνείδησης στους μαθητές. Άλλωστε, όπως αναφέρει και ο παγκόσμιος οργανισμός UNESCO στόχος της περιβαλλοντικής ανάπτυξης δεν είναι μόνο η απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων για να αντιμετωπιστούν τα περιβαλλοντικά προβλήματα αλλά η δημιουργία αξιών και στάσεων τα οποία θα οδηγήσουν στη διαμόρφωση ήθους απέναντι στο περιβάλλον και θα επαναπροσδιορίσει τη σχέση ανθρώπου – φύσης με στόχο την αρμονική συνύπαρξη μεταξύ της ανθρωπότητας και της βιόσφαιρας (Δημητρίου, 2009).

Η παρούσα διπλωματική εργασία εστιάζει στους εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης οι οποίοι διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαδικασία της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Ο εκπαιδευτικός στην τάξη, με το ρόλο που έχει και τη θέση στο σχολικό περιβάλλον, δεν περιορίζεται μόνο στην μετάδοση γνώσεων περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος αλλά εστιάζει και στη διαμόρφωση στάσεων, παρέχει κίνητρα στους μαθητές του, εφαρμόζει στρατηγικές προσέγγισης ώστε να επιτευχθεί το επιθυμητό αποτέλεσμα με απώτερο στόχο, την εμπλοκή των μαθητών σε διαδικασίες

σκέψης και διερεύνησης για το περιβάλλον (Ξαnthάκου, 1998). Άλλωστε, οι στάσεις και οι απόψεις που έχουν τα άτομα για το φυσικό περιβάλλον, αποτελούν παράγοντες για την περιβαλλοντική τους ευαισθητοποίηση.

Η παρούσα διπλωματική εργασία χωρίζεται σε τέσσερα κεφάλαια. Πιο συγκεκριμένα, το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στην έννοια της περιβαλλοντικής συνείδησης και τους παράγοντες που διαμορφώνουν συμπεριφορά φιλική προς το περιβάλλον ή αλλιώς περιβαλλοντικά υπεύθυνη συμπεριφορά. Επιπλέον, στο πρώτο αυτό κεφάλαιο θα αναφερθούμε και στα εργαλεία μέτρησης της περιβαλλοντικής συνείδησης με βάση τα οποία πραγματοποιήθηκε η παρούσα διπλωματική εργασία. Στο δεύτερο κεφάλαιο, ακολουθεί η μεθοδολογία της έρευνας, στην οποία περιγράφονται ο σκοπός της έρευνας, ο στόχος της έρευνας και τα ερευνητικά ερωτήματα, η μέθοδος συλλογής στοιχείων που χρησιμοποιήθηκε, η επιλογή του δείγματος και η δομή του ερωτηματολογίου. Στο ίδιο κεφάλαιο θα γίνει η ανάλυση των στατιστικών δεδομένων και θα προκύψουν τα ευρήματα της έρευνας και θα αναλυθούν και οι περιορισμοί της έρευνας. Στο τρίτο κεφάλαιο θα αναφερθούμε στα αποτελέσματα της έρευνας και θα γίνει συζήτηση των αποτελεσμάτων. Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της έρευνας και γίνεται μια συζήτηση πάνω στα αποτελέσματα όπως αυτά έχουν προκύψει από την έρευνα ενώ στο κεφάλαιο αυτό θα δοθούν και προτάσεις για περαιτέρω έρευνα. Τέλος, παρατίθενται η βιβλιογραφία, η περίληψη στα αγγλικά και το παράρτημα.

1.1. Η έννοια της περιβαλλοντικής συνείδησης

Η έννοια της περιβαλλοντικής συνείδησης είναι μια έννοια που έκανε πολλούς ερευνητές να ασχοληθούν, χωρίς ωστόσο να δίνεται ένας ακριβής ορισμός. Πολλοί κατανοούν την περιβαλλοντική συνείδηση ως τη στάση που υιοθετεί κανείς σε θέματα που σχετίζονται με το περιβάλλον ή διαφορετικά ως τη συμπεριφορά που έχει ο άνθρωπος απέναντι στο φυσικό περιβάλλον. Άλλοι ερευνητές, εστιάζουν στο περιεχόμενο της περιβαλλοντικής συνείδησης και στα προβλήματα που μπορεί να ανακύψουν στο φυσικό περιβάλλον εξαιτίας του ανθρώπινου παράγοντα από δραστηριότητες που κάνει ο άνθρωπος και επιβαρύνουν το περιβάλλον. Ωστόσο, όπως

αναφέρει και ο Παπαδημητρίου (2005) υπάρχει η επιθυμία του ανθρώπου να προστατέψει το περιβάλλον και να αναλάβει δράση για την εξάλειψη αυτών των προβλημάτων.

Σύμφωνα με τους Maloney & Ward (1973) υπάρχουν τρεις διαστάσεις στην περιβαλλοντική συνείδηση. Η πρώτη διάσταση αφορά την περιβαλλοντική γνώση, με την έννοια της πληροφόρησης του ατόμου για τα περιβαλλοντικά ζητήματα, με την επιθυμία ότι η αξιοποίησή της θα οδηγήσει σε θετική συμπεριφορά προς το περιβάλλον. Η δεύτερη διάσταση, αφορά τη στάση που έχει ο άνθρωπος για το περιβάλλον και περιλαμβάνει τα συναισθήματα που έχει ο άνθρωπος, όπως φόβος, ανησυχία και άλλα συναισθήματα που νιώθει όταν συνειδητοποιεί τους κινδύνους που διατρέχει το περιβάλλον καθώς και την ενδεχόμενη καταστροφή του. Η τρίτη διάσταση αφορά τη συμπεριφορά του ατόμου η οποία προκύπτει μέσα από τις δυο προηγούμενες διαστάσεις καθώς οι δυο προηγούμενες διαστάσεις βασίζονται στην πεποίθηση ότι το άτομο μέσω των γνώσεων και των στάσεων που έχει θα οδηγηθεί στην περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση και την ανάλογη συμπεριφορά (Παπαδημητρίου 2006).

Όπως αναφέρουν οι Schultz et al. (2005), το θέμα της περιβαλλοντικής κρίσης θεωρείται ως ένα σημαντικότερα κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η σύγχρονη κοινωνία. Οι συνέπειες που θα προκύψουν από την περιβαλλοντική κρίση θα προκαλέσουν συγκρούσεις στην κοινωνία σχετικά με τον τρόπο διαχείρισης και αντιμετώπισής τους (Φλογαΐτη, 2006). Παρόμοια με την άποψη της Φλογαΐτη (2006) έχει και ο Giddens (2002) ο οποίος αναφέρει ότι η επίδραση στο περιβάλλον ξεκινά ως ένα κοινωνικό πρόβλημα, όπως άλλωστε συμβαίνει και με τις συνέπειές της. Σήμερα, ο άνθρωπος πλέον είναι ενήμερος για την κατάσταση που υπάρχει στο περιβάλλον και ο καθένας προσπαθεί και καλείται να συμμετέχει ενεργά για την πρόληψη και την αντιμετώπισή των κοινωνικών και περιβαλλοντικών προβλημάτων. Περισσότερο δεν ο άνθρωπος σήμερα είναι πιο πολύ ευαισθητοποιημένος και επιδιώκει να βελτιωθεί η κατάσταση στο περιβάλλον καθώς αυτό θα επηρεάσει και τις μελλοντικές γενιές. Η περιβαλλοντική συνείδηση και ευαισθητοποίηση συνοδεύεται από κοινωνική ευαισθητοποίηση. Η ποιότητα του περιβάλλοντος, που θα κληρονομήσουν οι μελλοντικές γενιές αλλά και οι κοινωνικές ανισότητες αποτελούν παράγοντες κοινωνικής ευαισθητοποίησης. Η περιβαλλοντική συνείδηση ωστόσο, οφείλει να περιλαμβάνει τόσο την κοινωνική όσο και την περιβαλλοντική της διάσταση, καθώς

από την διαδραστικότητα αυτή θα οδηγηθούμε στη διαμόρφωση περιβαλλοντικής συμπεριφοράς.

Πολλοί ερευνητές τόσο από την Ελλάδα όσο και από το εξωτερικό, έχουν ασχοληθεί με τον ορισμό της περιβαλλοντικής συνείδησης. Από τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας, η περιβαλλοντική συνείδηση είναι μια έννοια που έχει τρεις διαστάσεις. Με άλλα λόγια, η περιβαλλοντική συνείδηση αποτελείται από τρεις παράγοντες: τη στάση του ατόμου, τις γνώσεις που έχει το άτομο καθώς και τη συμπεριφορά που θα εκδηλώσει. Η αποσαφήνιση του όρου περιβαλλοντική συνείδηση θα πρέπει να περιλαμβάνει τις έννοιες της στάσης, της συμπεριφοράς και της γνώσης. Σύμφωνα με τους ορισμούς που έχουν δοθεί κατά καιρούς τόσο από τη διεθνή όσο και από την ελληνική βιβλιογραφία για την αποσαφήνιση του όρου θα μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε την έννοια της περιβαλλοντικής συνείδησης. Όπως αναφέρει ο Μαγνήσαλης (1981), Στάση είναι η θετική ή αρνητική αντίδραση σε κάποιο άτομο, αντικείμενο ή κατάσταση. Στη συνέχεια οι Cialdini, Petty & Cacioppo (1981) αναφέρουν ότι μια στάση αφορά τη θετική ή αρνητική προδιάθεση που έχει ένα άτομο για κάτι ή κάποιον από το περιβάλλον του. Επίσης, σύμφωνα με τους Καϊλα & Θεοδωροπούλου (2005) η στάση αποτελεί την κατάκτηση εμπειρίας, ενώ όπως αναφέρει ο Πιπερόπουλος (1999) η στάση είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα του ανθρώπου το οποίο αναφέρεται στα συναισθήματα που νιώθει ένα άτομο απέναντι σε μια οργανωμένη ομάδα, σε μια ιδέα ή ακόμη και σε μια δραστηριότητα. Οι Ajzen & Fishbein (2005) ορίζουν ότι η στάση είναι συνάρτηση των πεποιθήσεων του ατόμου όσον αφορά τις συνέπειες που θα προκύψουν από τη στάση αυτή καθώς και την αξιολόγηση των συνεπειών που θα προκύψουν.

Στη συνέχεια ο Αναστασάτος (2005) ασχολήθηκε με την έννοια της στάσης όταν αυτή συνδέεται με περιβαλλοντικά ζητήματα και όπως περιγράφει, η έννοια της στάσης ταυτίζεται με την έννοια της εκδήλωσης ή όχι ενδιαφέροντος ανησυχίας γι' αυτό, όμως δηλώνει και την πρόθεση για υλοποίηση μιας δράσης έτσι ώστε να βελτιωθεί το περιβάλλον, επίσης, δηλώνει και τη συμμετοχή ή όχι σε δράσεις υπέρ του περιβάλλοντος και την έννοια της στάσης μπορεί να την προσεγγίσει κανείς ως αξιολόγηση μιας δράσης ή ενός συμβάντος που να σχετίζεται με το περιβάλλον, όσον αφορά τις αιτίες, τις επιπτώσεις και τις προτεινόμενες λύσεις.

Τέλος, ο Milfont (2007) ορίζει τις περιβαλλοντικές στάσεις ως μια ψυχολογική τάση η οποία εκφράζεται με την αξιολόγηση των αντιλήψεων ή των πεποιθήσεων και αφορά το φυσικό περιβάλλον, καθώς και τους παράγοντες που επηρεάζουν την ποιότητά του, είτε σε κάποιο βαθμό εύνοιας είτε δυσμένειας.

1.2. Παράγοντες διαμόρφωσης συμπεριφοράς φιλικής προς το περιβάλλον

Τα τελευταία τριάντα χρόνια ένα από τα πιο σημαντικά ερωτήματα που απασχόλησαν την περιβαλλοντική και την κοινωνική ψυχολογία σχετίζεται με τη σχέση που έχει ο άνθρωπος με το περιβάλλον, καθώς και με τους παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν στη διαμόρφωση συμπεριφοράς φιλικής προς το περιβάλλον. Η διαμόρφωση στάσεων φιλικών προς το περιβάλλον, ξεκινά από την ανάγκη που έχει ο άνθρωπος να εκδηλώσει μια συμπεριφορά φιλική προς το περιβάλλον, και αφορά την ανάληψη δράσεων με κοινωνικό χαρακτήρα τα οποία καθορίζουν τον άνθρωπο. Οι παράγοντες αυτοί άλλες φορές μπορεί να είναι δημογραφικοί (και αφορούν την ηλικία, το φύλο, την κοινωνική κατάσταση στην οποία βρίσκεται το άτομο), κοινωνικοί (αφορά επιδράσεις που δέχεται το άτομο είτε από το οικογενειακό περιβάλλον, από τον κοινωνικό περίγυρο, από αξίες που έχει ο ίδιος, ακόμη και παράγοντες που σχετίζονται με συναισθήματα (έλλειψη αυτοεκτίμησης) αλλά και παράγοντες αυτοπροσδιορισμού (στάσεις, απόψεις, αντιλήψεις, ιδέες) καθώς και εξωγενείς παράγοντες (θεσμικοί, οικονομικοί, τεχνολογικοί, κοινωνικοί, πολιτισμικοί). Όπως αναφέρουν οι Newhouse (1990) και Chawla (1999) σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση περιβαλλοντικής συμπεριφοράς διαδραματίζουν οι εξής παράγοντες: η οικολογική συνείδηση, η συναισθηματική εμπλοκή και ο τόπος ελέγχου. Η οικολογική συνείδηση αναφέρεται στη γνώση των επιπτώσεων της ανθρώπινης συμπεριφοράς στο περιβάλλον. Η συναισθηματική εμπλοκή αναφέρεται στο βαθμό στον οποίο τα άτομα επηρεάζουν τη συναισθηματική σχέση με το φυσικό κόσμο. Επίσης, ο τόπος ελέγχου αναφέρεται στην αντίληψη που έχει το άτομο στην ικανότητά του να επιφέρει αλλαγές μέσω της συμπεριφοράς του.

1.3.Βασικές Θεωρίες περιβαλλοντικά υπεύθυνης περιβαλλοντικής συμπεριφοράς

Όπως αναφέρει η Συγκολλίτου (1997) τα μοντέλα που αποτέλεσαν ένα νέο πλαίσιο για την ανάλυση της συμπεριφοράς που είναι φιλική προς το περιβάλλον είναι τα κοινωνικά μοντέλα. Τα μοντέλα αυτά ανέδειξαν τον αλτρουισμό και την ενσυναίσθηση ως παράγοντες θετικής κοινωνικής συμπεριφοράς, με την έννοια ότι η υιοθέτηση στάσεων που ωφελούν το περιβάλλον, λειτουργούν υπέρ του κοινού καλού θωρώντας ότι η κοινωνία βασίζεται στις αρχές της αειφορίας και της βιώσιμης ανάπτυξης ώστε να είναι εφικτή η αντιμετώπιση της παγκόσμιας περιβαλλοντικής κρίσης καθώς και οι επιπτώσεις της. Η θετική κοινωνική συμπεριφορά όπως αναφέρουν οι Eisenberg & Miller (1987) ορίζεται ως η εθελοντική και με πρόθεση συμπεριφορά, η οποία ωφελεί το σύνολο της κοινωνίας. Το κίνητρο ωστόσο μπορεί να είναι είτε θετικό, είτε αρνητικό, ή και τα δύο.

Πολλοί ερευνητές, έχοντας ως αφετηρία την ύπαρξη τεράστιων περιβαλλοντικών προβλημάτων ειδικά από τη δεκαετία του '80 και μετά, ανέπτυξαν μοντέλα και θεωρίες σχετικά με την εκδήλωση συμπεριφοράς φιλικής προς το περιβάλλον οι οποίες θα αποσαφηνίσουν τους παράγοντες που συμβάλλουν στην εμφάνισή της.

Στη συνέχεια επιχειρείται η παρουσίαση των σημαντικότερων θεωρητικών μοντέλων που ερμηνεύουν μια φιλική συμπεριφορά προς το περιβάλλον.

1.3.1. Η θεωρία της Λογικής Πράξης ή θεωρία της προσχεδιασμένης συμπεριφοράς (1997)

Η θεωρία της λογικής πράξης ή της προσχεδιασμένης συμπεριφοράς αναπτύχθηκε αρχικά από τους Ajzen και Fishbein (1977,1980, 1991) το 1997. όπως αναφέρουν, η συμπεριφορά εξαρτάται από την πρόθεση του ατόμου να εκτελέσει μια συγκεκριμένη πράξη. Η πρόθεση εξαρτάται από τη στάση που έχει το άτομο να εκτελέσει μια πράξη και από τους υποκειμενικούς κοινωνικούς κανόνες. Όπως αναφέρει η Βοσνιάδου (1999) η στάση ορίζεται ως συνάρτηση των πεποιθήσεων του

ατόμου όσον αφορά τις συνέπειες της πράξης και της αξιολόγησης αυτών των συνεπειών. Όπως αναφέρει ο Βασιλούδης (2010), οι υποκειμενικοί κοινωνικοί κανόνες αποτελούνται από τις πεποιθήσεις που έχει το άτομο και αφορά τις επιθυμίες των άλλων καθώς και από τα κίνητρα που έχει το άτομο να συμμορφωθεί με αυτές. Οι Fishbein και Ajzen θεωρούν ότι οι άνθρωποι λειτουργούν ορθολογιστικά, δηλαδή κάνουν συστηματική χρήση των πληροφοριών που έχουν στη διάθεσή τους και δεν ελέγχονται από ασυνείδητα κίνητρα ή ακατανίκητη επιθυμία, όπως επίσης και η συμπεριφορά τους δεν είναι ούτε ιδιότροπη ούτε απερίσκεπτη (Ajzen & Fishbein 1975). Οι στάσεις επηρεάζουν την πρόθεση συμπεριφοράς, η οποία στη συνέχεια διαμορφώνει τις δράσεις των ατόμων. Οι προθέσεις επηρεάζονται από τις στάσεις, αλλά και από την κοινωνική πίεση. Σύμφωνα με τον Regis, (1990), παρόλο που το μοντέλο αυτό έχει περιορισμούς, αποτελεί ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο λόγω της σαφήνειας και την απλότητάς του.

1.3.2. Το Μοντέλο των Fietkau & Kessel (1981)

Στη μελέτη που πραγματοποίησαν οι Fietkau & Kessel (1981), χρησιμοποίησαν κοινωνιολογικούς και ψυχολογικούς παράγοντες ώστε να ερμηνεύσουν την ύπαρξη φιλικής συμπεριφοράς προς το περιβάλλον ή την έλλειψή της. Το μοντέλο των Fietkau & Kessel (1981), περιλαμβάνει πέντε μεταβλητές οι οποίες επηρεάζουν, είτε άμεσα είτε έμμεσα, την φιλική προς το περιβάλλον συμπεριφορά, ενώ οι μεταβλητές αυτές είναι ανεξάρτητες η μία από την άλλη ή μπορεί και να αλλάξουν. Οι πέντε παράγοντες είναι οι εξής:

- i. Στάση
- ii. Αξίες
- iii. Δυνατότητα να ενεργούν οικολογικά.
- iv. Κίνητρα συμπεριφοράς
- v. Γνώση

1.3.3. Το μοντέλο του Rajewski (1982)

Ο Rajeccki το 1982 καθόρισε τέσσερις αιτίες σχετικά με την εκδήλωση φιλικής συμπεριφοράς προς το περιβάλλον. Αυτές είναι:

- i. Η Άμεση σχέση με την έμμεση εμπειρία
- ii. Οι κανονιστικές επιρροές
- iii. Η χρονική διαφορά
- iv. Η μέτρηση στάσης-συμπεριφοράς

1.3.4. Το μοντέλο των Hines, Hungerford & Tomera (1986-1987):

Το μοντέλο των Hines, Hungerford & Tomera βασίστηκε στο μοντέλο των Ajzen και Fishbein, καθώς παρουσίασαν μια μετα-ανάλυση των μέχρι τότε ερευνών που είχαν γίνει για τη φιλοπεριβαλλοντική συμπεριφορά. Το μοντέλο αυτό κατέληξε στην εξαγωγή συγκεκριμένων μεταβλητών ή δεικτών οι οποίοι σχετίζονται με την εκδήλωση περιβαλλοντικά υπεύθυνης συμπεριφοράς:

- i. **Γνώση των θεμάτων:** Το άτομο πρέπει να είναι εξοικειωμένο με το πρόβλημα του περιβάλλοντος καθώς και τα αίτια που το προκαλούν
- ii. **Γνώση των στρατηγικών δράσης:** Το άτομο θα πρέπει να γνωρίζει πιθανούς τρόπους δράσης για να μειώσει τον αντίκτυπο σχετικά με κάθε περιβαλλοντικό πρόβλημα.
- iii. **Κέντρο ελέγχου του ατόμου:** Δείχνει την αντίληψη ενός ατόμου, δηλαδή κατά πόσο θεωρεί ότι έχει την ικανότητα να επιφέρει αλλαγές με τη δική του συμπεριφορά.
- v. **Στάσεις:** Οι άνθρωποι με ισχυρές στάσεις που είναι φιλικές προς το περιβάλλον είναι πιο πιθανό να παρουσιάσουν φιλοπεριβαλλοντική συμπεριφορά.
- vi. **Ατομικό αίσθημα ευθύνης:** Οι άνθρωποι οι οποίοι έχουν μεγάλη αίσθηση της προσωπικής τους ευθύνης αναμένεται να εμφανίσουν πιο υπεύθυνη περιβαλλοντική συμπεριφορά.

1.3.5. Το Μοντέλο Υπεύθυνης Συμπεριφοράς του πολίτη των Hungerford και Volk (1990)

Σύμφωνα με το μοντέλο υπεύθυνης συμπεριφοράς του πολίτη των Hungerford και Volk, που αναπτύχθηκε το 1990, και όρισαν επτά μεταβλητές ως κύριους δείκτες. Αυτοί οι δείκτες διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες μεταβλητών που επηρεάζουν τα επίπεδα διαμόρφωσης περιβαλλοντικά υπεύθυνης συμπεριφοράς:

1. **Μεταβλητές ευαισθητοποίησης:** ερμηνεύονται ως οι προϋποθέσεις για την επίτευξη της υπεύθυνης συμπεριφοράς. Ο δείκτης αυτός περιλαμβάνει μεταβλητές όπως την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση, τις οικολογικές γνώσεις, τις στάσεις του ατόμου απέναντι σε περιβαλλοντικά, οικονομικά και κοινωνικά ζητήματα.
2. **Μεταβλητές οικειοποίησης:** ο δείκτης αυτός μεταβλητών περιλαμβάνει μεταβλητές οι οποίες αναγάγουν τα περιβαλλοντικά προβλήματα σε προσωπική υπόθεση του ατόμου. Οι μεταβλητές αυτές περιλαμβάνουν την ουσιαστική γνώση των διαστάσεων των περιβαλλοντικών ζητημάτων, την προσωπική, συναισθηματική, οικονομική στήριξη σε αυτά, καθώς και την επίγνωση των θετικών ή αρνητικών συνεπειών της συμπεριφοράς και την προσωπική εμπλοκή στην αντιμετώπιση των προβλημάτων.
3. **Μεταβλητές ενίσχυσης:** οι μεταβλητές αυτές αφορούν τις δεξιότητες επίλυσης περιβαλλοντικών προβλημάτων.

1.3.6. Το Μοντέλο του Stern (1993)

Από τα πιο γνωστά μοντέλα φιλοπεριβαλλοντικής συμπεριφοράς είναι αυτό του Stern (1993) το οποίο βασίζεται στη θεωρία του αλτρουισμού του Schwartz (1977). Η θεωρία αυτή υποθέτει ότι η αλτρουιστική συμπεριφορά αυξάνεται όταν ένα άτομο αντιλαμβάνεται τον πόνο των άλλων ανθρώπων. Η ανησυχία σχετικά με το περιβάλλον προκαλείται από το συνδυασμό τριών παραγόντων: εγωιστικός, κοινωνικός και βιολογικός προσανατολισμός. Ο εγωιστικός προσανατολισμός είναι ο ισχυρότερος, που ακολουθείται από τον κοινωνικό και έπεται ο βιολογικός. Ο εγωιστικός προσανατολισμός μπορεί να είναι μόνο ένα κίνητρο για την φιλική προς το περιβάλλον

συμπεριφορά, όσο η δράση εξυπηρετεί τις ανάγκες του ατόμου. Ένας ισχυρός εγωιστικός προσανατολισμός δεν είναι παραγωγικός όταν η επιθυμητή συμπεριφορά αναιρεί τις ανάγκες και τις επιθυμίες του ατόμου. Όπως αναφέρει ο Stern (2000) η εκδήλωση συγκεκριμένων συμπεριφορών μπορεί να συνδεθεί με τις φιλοπεριβαλλοντικές αξίες που διαθέτει το άτομο, όταν συγχρόνως αντιλαμβάνεται ότι η προσωπική του συνεισφορά μπορεί να εξαλείψει τους κινδύνους του περιβάλλοντος.

1.3.7. Το Ελλειμματικό μοντέλο κατανόησης του κοινού και της δράσης του Bürgess (1999)

Το μοντέλο αυτό ερμηνεύει τη φιλοπεριβαλλοντική συμπεριφορά και βασίζεται σε μια γραμμική εξέλιξη των περιβαλλοντικών γνώσεων, που οδηγούν στην περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση. Η εκπαίδευση των ανθρώπων πάνω σε ζητήματα που αφορούν το περιβάλλον, θα οδηγήσει αυτόματα σε φιλοπεριβαλλοντική συμπεριφορά (Bürgess et al., 1998).

1.3.8. Το μοντέλο των Kollmuss & Agyeman (2002)

Οι Kollmuss & Agyeman (2002) παρουσίασαν ένα ενδιαφέρον μοντέλο, το οποίο συνδυάζει πολλούς εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες για την ερμηνεία της περιβαλλοντικής συμπεριφοράς του ατόμου. Πιο συγκεκριμένα οι παράγοντες από τους οποίους εξαρτάται η εμφάνιση συμπεριφορών φιλικών προς το περιβάλλον διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: στις κοινωνικές και δημογραφικές μεταβλητές και στις κοινωνικές και ψυχολογικές μεταβλητές. Στην πρώτη κατηγορία, οι συμπεριφορές εξαρτώνται από δημογραφικούς παράγοντες όπως φύλο, επίπεδο μόρφωσης, ηλικία κ.ά. ενώ στους εξωγενείς παράγοντες, όπως για παράδειγμα το θεσμικό πλαίσιο που υπάρχει, το οικονομικό, πολιτιστικό και μορφωτικό επίπεδο (Kollmuss & Agyeman 2002). Αντίστοιχα, στη δεύτερη κατηγορία, οι συμπεριφορές εξαρτώνται από και ψυχολογικούς προσωπικούς παράγοντες, δηλαδή εσωτερικούς, όπως για παράδειγμα είναι οι στάσεις και οι αξίες, το κίνητρο συμπεριφοράς, η περιβαλλοντική συνειδητοποίηση, η συναισθηματική εμπλοκή, ο έλεγχος συμπεριφοράς και οι

προτεραιότητες που θέτει το κάθε άτομο (Kollmuss & Agyeman 2002). Γενικά μπορούμε αν πούμε πως οι παράγοντες αυτοί αντιμετωπίζονται ως ισχυρότεροι στην εκδήλωση συμπεριφοράς όπως φαίνεται από τα διάφορα μοντέλα συμπεριφοράς που έχουν διατυπωθεί (Schwartz, 1973, Ajzen 1991, Stern, 2000, Barr 2004).

1.3.9. Το Εννοιολογικό Μοντέλο του Barr (2004)

Το 2004 ο Barr, ανέπτυξε ένα εννοιολογικό μοντέλο, με βάση το οποίο είναι δυνατόν να ερμηνευτούν οι εκδηλούμενες συμπεριφορές, λαμβάνοντας υπόψη εξωγενείς παράγοντες, όπως για παράδειγμα η γνώση, η πληροφόρηση, τα δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά, ψυχολογικούς και την πρόθεση. Έτσι, άτομα τα οποία έχουν θετικές αξίες απέναντι στο περιβάλλον εμφανίζουν πιο εύκολα φιλική προς το περιβάλλον συμπεριφορά.

1.4.Εργαλεία μέτρησης της περιβαλλοντικής συνείδησης

Κλίμακα περιβαλλοντικών στάσεων – NEP

Οι πιο πολλές από τις μελέτες που ασχολήθηκαν με τις περιβαλλοντικές στάσεις βασίστηκαν στην κλίμακα των Dunlap και Van Liere (1978), η οποία δημιουργήθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1970 για να μελετήσουν τη στάση των ανθρώπων απέναντι στο περιβάλλον. Πρόκειται για την κλίμακα περιβαλλοντικών στάσεων New Environmental Paradigm Scale (NEP), το οποίο σχεδιάστηκε για να αξιολογήσει σε ποιο βαθμό τα άτομα αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως μέρος της φύσης, δηλαδή με άλλα λόγια, σκοπός της ήταν να η αξιολόγηση των αντιλήψεων των ατόμων για τη σχέση που έχουν με το περιβάλλον (Amburgey & Thoman 2012).

Αρχικά η κλίμακα περιελάμβανε 12 μεταβλητές, παράγοντες δηλαδή που είναι καθοριστικοί για την περιβαλλοντική υποβάθμιση, οι οποίες αντανακλούν τρεις

διαστάσεις, την φύση, τον ανθρωποκεντρισμό και τα όρια ανάπτυξης (Evans et al. 2007). Πιο συγκεκριμένα μέσα από την κλίμακα NEP οι των Dunlap και Van Liere (1978), εστίασαν στην πεποίθηση που έχει ο άνθρωπος ότι έχει το δικαίωμα να ελέγξει τη φύση, να διαταράσσει την ισορροπία και στην ύπαρξη ορίων αναφορικά με τις ανθρώπινες κοινωνίες.

Στη συνέχεια οι Dunlap et al. (2000) συμπεριέλαβαν ακόμη δύο διαστάσεις. Με βάση αυτές τις δυο διαστάσεις, ο άνθρωπος απαλλάσσεται από τους περιορισμούς της φύσης, ενώ παράλληλα εστιάζει στην ανησυχία η οποία προέρχεται από την ενδεχόμενη αλλαγή του περιβάλλοντος λόγω της καταστροφής του. Έτσι η αναθεωρημένη κλίμακα NEP αποτελείται από 15 μεταβλητές οι οποίες αντικατοπτρίζουν τις πέντε διαστάσεις της κλίμακας (New Ecological Paradigm (NEP) scale , 2012)

ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ/ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

2.1.Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Η παρούσα εργασία έχει ως σκοπό να αναδείξει τις απόψεις των εκπαιδευτικών (νηπιαγωγών και δασκάλων) σχετικά με το ρόλο που έχουν οι κοινωνικές αξίες στην καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης σε παιδιά. Διερευνάται εάν η καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης στα παιδιά προκύπτει από τις κοινωνικές αξίες που αυτά έχουν. Με άλλα λόγια το παρόν ερωτηματολόγιο έχει ως στόχο να αναδείξει εφόσον οι κοινωνικές αξίες αυτές καλλιεργούνται στα πλαίσια του εκπαιδευτικού συστήματος.

Στόχος της διπλωματικής εργασίας είναι να δώσει απαντήσεις στα εξής ερευνητικά ερωτήματα (ερευνητικές υποθέσεις):

1. Πως αντιλαμβάνονται οι εκπαιδευτικοί και οι την έννοια της «περιβαλλοντικής συνείδησης»;
2. Ποιες αξίες θεωρούν οι εκπαιδευτικοί ότι αποτελούν προϋπόθεση για την ανάπτυξη της περιβαλλοντικής συνείδησης;
3. Σε ποιο βαθμό συμβάλει η σχολική εκπαίδευση στην περιβαλλοντική συνείδηση;
4. Πως σχετίζονται οι περιβαλλοντικές στάσεις των εκπαιδευτικών με τις μεταβλητές που μπορεί να σχετίζονται με την περιβαλλοντική συνείδηση;

2.2.Δείγμα

Για τις ανάγκες της έρευνας, επιλέχθηκε η ποσοτική έρευνα, καθώς μέσα από αριθμητικά δεδομένα και στατιστικές μεθόδους, μπορούμε μέσα από ερωτήσεις κλειστού τύπου είναι δυνατόν να ληφθούν περισσότερα στοιχεία και να γίνει μια εις βάθος διερεύνηση, καθώς μέσα από την ποσοτική έρευνα μπορούμε να ερμηνεύσουμε και να ανακαλύψουμε τα αίτια του κοινωνικού αυτού φαινομένου (Ζαφειρόπουλος, 2015). Για την ποσοτική έρευνα θα χρησιμοποιήσουμε ένα ερωτηματολόγιο, ενώ ο πληθυσμός του δείγματος είναι 52 (νηπιαγωγοί και δάσκαλοι). Το ερωτηματολόγιο απευθύνεται σε εκπαιδευτικούς (νηπιαγωγούς και δασκάλους), το οποίο αποτελεί ένα συγκεκριμένο αντιπροσωπευτικό δείγμα του πληθυσμού. Για να εξασφαλιστεί η δεοντολογία της έρευνας και να διασφαλιστούν οι κανόνες ηθικής της έρευνας, διαφυλάχτηκε η ανωνυμία των ερωτηθέντων.

Το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε σε εκπαιδευτικούς (νηπιαγωγούς και δασκάλους) της Δυτικής Μακεδονίας και πιο συγκεκριμένα στις πόλεις της Κοζάνης και της Πτολεμαΐδας.

Η έρευνα διεξήχθη τον μήνα Ιούλιο του 2022, ενώ η διανομή του ερωτηματολογίου πραγματοποιήθηκε ηλεκτρονικά μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Βασικός στόχος της σύνταξης του ερωτηματολογίου ήταν η συμπλήρωσή του από τον ίδιο τους ίδιους τους ερωτηθέντες έτσι ώστε οι απαντήσεις τους να είναι αυθόρμητες.

Αρχικά το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε πιλοτικά έτσι ώστε η ερευνήτρια να διαπιστώσει και να αντλήσει πληροφορίες για να είναι το ερωτηματολόγιο αυτό λειτουργικό και εύχρηστο.

2.3. Το ερωτηματολόγιο

Αρχικά, για να διεξαχθεί η έρευνα, σχεδιάστηκε ένα δομημένο ερωτηματολόγιο με ερωτήσεις κλειστού και ανοιχτού τύπου, ενώ ως μέθοδος δειγματοληψίας επιλέχθηκε η τυχαία δειγματοληψία έτσι ώστε να διασφαλιστεί η αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος καθώς και η ποιότητα των δεδομένων.

Για την κινητοποίηση των ερωτηθέντων, ώστε να απαντήσουν τα ερωτηματολόγια ολοκληρωμένα, τα ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν από τους ίδιους τους συμμετέχοντες χωρίς τη συμμετοχή της ερευνήτριας, έτσι ώστε οι ερωτηθέντες να έχουν τη δυνατότητα να σκεφτούν καλύτερα τις απαντήσεις, και στη συνέχεια τα ερωτηματολόγια παραδόθηκαν στην ερευνήτρια στη διάρκεια της μέρας, κατά την παραμονή μου στο σχολείο.

Καθώς το ερωτηματολόγιο αποτελεί το μέσο επικοινωνίας μεταξύ του ερευνητή και του συμμετέχοντα στην έρευνα και προκειμένου αυτό να είναι ρεαλιστικό, το πιο κρίσιμο σημείο είναι το περιεχόμενο αλλά και η διατύπωση των ερωτήσεων. Το περιεχόμενο του ερωτηματολογίου δεν θα πρέπει να περιλαμβάνει ασαφείς ερωτήσεις και δυσνόητες λέξεις έτσι ώστε να μπορεί να απαντηθεί από τον οποιονδήποτε, ανεξαρτήτως μορφωτικού επιπέδου.

Το ερωτηματολόγιο διαμορφώθηκε με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορεί να ανταποκριθεί στους στόχους της παρούσας έρευνας, η οποία βασίζεται στη σχετική βιβλιογραφία. Στην έρευνα εφαρμόστηκαν οι κανόνες δεοντολογίας, αναφορικά με την ανωνυμία των ερωτηθέντων καθώς και την αποκλειστική χρήση των δεδομένων για το σκοπό της συγκεκριμένης έρευνας, τα οποία επισημαίνονται και στο εισαγωγικό σημείωμα πριν το ερωτηματολόγιο.

Το ερωτηματολόγιο χωρίζεται σε τρία μέρη. Το πρώτο μέρος (Μέρος Α') το οποίο απαρτίζεται από 8 ερωτήσεις που αφορούν τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων. Οι ερωτήσεις αυτές αποτυπώνουν τα κοινωνικοδημογραφικά στοιχεία των ερωτηθέντων όπως το φύλο, την ηλικία, το επάγγελμα, το επίπεδο εκπαίδευσης. Επίσης, περιλαμβάνονται και τρεις κλειστές ερωτήσεις για τη συμμετοχή και των εκπαιδευτικών (νηπιαγωγών και δασκάλων) σε περιβαλλοντικές οργανώσεις ή άλλες περιβαλλοντικές ομάδες και την ενδεχόμενη ενημέρωσή τους για περιβαλλοντικά θέματα (μέσω ΜΜΕ, Βιβλία, οργανώσεις κλπ.) αλλά και τη συμμετοχή τους ή όχι σε επιμορφωτικά σεμινάρια ή σεμινάρια που σχετίζονται με την περιβαλλοντική εκπαίδευση.

Το κύριο μέρος του ερωτηματολογίου που είναι και το δεύτερο (Μέρος Β') αναφέρεται στην ποσοτική αποτύπωση των αντιλήψεων που έχουν οι εκπαιδευτικοί για την έννοια της περιβαλλοντικής συνείδησης. Το ερωτηματολόγιο εκτός από τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων, αποτελείται από τέσσερις κλίμακες και μια ερώτηση μεμονωμένη. Αρχικά το πρώτο μέρος αναφέρεται σε μια κλίμακα που αφορά την περιβαλλοντική συνείδηση και αποτελείται από επτά μεταβλητές. Η κλίμακα αυτή δημιουργήθηκε για τις ανάγκες της έρευνας και βασίζεται στην βιβλιογραφία που αφορά την περιβαλλοντική συνείδηση.

Οι ερωτηθέντες καλούνται να απαντήσουν με τη βοήθεια μιας πεντάβαθμης κλίμακας Likert, με επιλογές από «καθόλου», «λίγο», «μέτρια», «πολύ», «απόλυτα», σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι οι προτάσεις αυτές που τους δίνονται σχετίζονται με την έννοια της περιβαλλοντικής συνείδησης. Οι τέσσερις πρώτες προτάσεις αναφέρονται στην οικολογική διάσταση της περιβαλλοντικής συνείδησης και αφορά τη «γνώση για περιβαλλοντικά προβλήματα», την «ανάπτυξη θετικών συναισθημάτων σε σχέση με το φυσικό κόσμο», την «επιθυμία για ανάληψη δράσης υπέρ της προστασίας του περιβάλλοντος και την «ανησυχία εξαιτίας της υποβάθμισης του φυσικού περιβάλλοντος».

Όσον αφορά την κοινωνική διάσταση της περιβαλλοντικής συνείδησης αυτή εκφράζεται μέσα από τις προτάσεις: το «ενδιαφέρον για διάφορα άλλα κοινωνικά προβλήματα», το «ενδιαφέρον για τις μελλοντικές γενιές και την ποιότητα του περιβάλλοντος που θα κληρονομήσουν» και το «ενδιαφέρον για το πρόβλημα των κοινωνικών ανισοτήτων». Στη συνέχεια υπάρχει μια ερώτηση η οποία εξετάζει κατά πόσο οι εκπαιδευτικοί (νηπιαγωγοί και δάσκαλοι) πιστεύουν πως καλλιεργείται η περιβαλλοντική συνείδηση στους μαθητές τους (μαθητές δημοτικού και νηπιαγωγείου). Οι συμμετέχοντες καλούνται να απαντήσουν με βάση τις πέντε επιλογές της κλίμακας Likert από το «καθόλου» έως το «πάρα πολύ».

Η δεύτερη κλίμακα του ερωτηματολογίου αναφέρεται στις κοινωνικές αξίες, ενώ οι ερωτηθέντες καλούνται να απαντήσουν κατά πόσο θεωρούν ότι αυτές καλλιεργούνται στο νηπιαγωγείο και στους μαθητές του δημοτικού στα πλαίσια της βασικής εκπαίδευσης. Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε και καλύπτει τις ανάγκες της έρευνας αποτελεί μέρος του ερωτηματολογίου το οποίο χρησιμοποίησαν οι Παπαστυλιανού και Παπασωτηρίου (2009) και αφορά τις κοινωνικές αξίες, σε μια

αναθεωρημένη μορφή της κλίμακας. Οι κοινωνικές αξίες που περιελάμβανε η συγκεκριμένη κλίμακα ήταν περισσότερες ωστόσο για τις ανάγκες της έρευνας χρησιμοποιήθηκαν οι συγκεκριμένες, έτσι ώστε να ανταποκρίνεται στο χαρακτήρα της εκπαίδευσης των μαθητών (μαθητών δημοτικού και νηπιαγωγείου). Η κλίμακα των κοινωνικών αξιών περιλαμβάνει από τις εξής υποκατηγορίες «Υπομονή», «Φιλότιμο», «Εντιμότητα», «Αλληλεγγύη», «Ανταγωνισμός σε επιτρεπτά όρια», «Ανταγωνισμός χωρίς κανένα περιορισμό», «Αλtruισμός», «Φροντίδα προς τους άλλους», «Ηθική δέσμευση στις υποσχέσεις μου», «Πειθαρχία», «Αφοσίωση (σε άτομα ή στόχους)», «Φιλοπατρία», «Συνέπεια», «Συλλογικότητα (να νοιάζεσαι ιδιαίτερα για το συμφέρον των άλλων)», «Ατομικισμός (να νοιάζεσαι αποκλειστικά για το δικό σου συμφέρον)», «Επιμονή», «Φιλία», «Ανθρωπιά», «Αξιοπρέπεια», «Διεκδικητικότητα», «Προστασία του περιβάλλοντος», «Ζωή σε αρμονία με τη φύση». Για τη διαβάθμιση των ερωτήσεων χρησιμοποιείται μια πεντάβαθμη κλίμακα Likert.

Η τρίτη κλίμακα του ερωτηματολογίου αποτελείται από ερωτήσεις οι οποίες αναφέρονται όπως και πριν στις ίδιες κοινωνικές αξίες, ωστόσο, εκείνο που διαφέρει είναι η διαφορετική διατύπωση της ερώτησης. Πιο συγκεκριμένα, οι ερωτηθέντες καλούνται να απαντήσουν κατά πόσο θεωρούν ότι οι κοινωνικές αυτές αξίες αποτελούν προϋποθέσεις ώστε το άτομο να αναπτύξει μια πιο θετική στάση απέναντι στο περιβάλλον. Η κλίμακα αυτή θα χρησιμοποιηθεί για να διαπιστωθεί ποιες είναι οι κοινωνικές αξίες που θεωρούν οι εκπαιδευτικοί ότι είναι σημαντικές για να αναπτυχθούν φιλοπεριβαλλοντικές στάσεις και συμπεριφορές.

Τέλος, η τέταρτη κλίμακα του ερωτηματολογίου βασίζεται στην γνωστή κλίμακα από τη διεθνή βιβλιογραφία κλίμακα NEP (Dunlap *et al.* 2000)², η οποία αποτελείται από δεκαπέντε (15) μεταβλητές και η οποία έχει χρησιμοποιηθεί ευρέως για την καταγραφή των περιβαλλοντικών στάσεων, επομένως διαθέτει αξιοπιστία εσωτερικής συνέπειας. Μέσα από την κλίμακα αυτή επιδιώκεται η διερεύνηση των απόψεων των εκπαιδευτικών (νηπιαγωγών και δασκάλων) για τη σχέση που πιστεύουν ότι υπάρχει μεταξύ του ανθρώπου και της φύσης. Οι απαντήσεις θα δίνονται μέσα από μια πεντάβαθμη κλίμακα Likert, και θα δηλώνουν κατά πόσο συμφωνούν με τις προτάσεις από το «καθόλου» έως το «απόλυτα».

Για τη στατιστική ανάλυση των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πακέτο SPSS v.28 (Statistical Package for Social Sciences). Η ανάλυση των δεδομένων παρουσιάστηκε μέσα από δείκτες περιγραφικής στατιστικής (γραφήματα συχνοτήτων). Πιο συγκεκριμένα χρησιμοποιήθηκαν πίνακες συχνοτήτων και γραφήματα για να παρουσιασθούν τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων. Στη συνέχεια, για να αποτυπωθούν οι απόψεις των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα χρησιμοποιήθηκαν μέτρα θέσης και διασποράς όπως η μέση τιμή των απόψεων των συμμετεχόντων του δείγματος. Τα αποτελέσματα παρατίθενται με λογική σειρά, δηλαδή με τη σειρά που διατυπώθηκαν και τα ερευνητικά ερωτήματα της διπλωματικής εργασίας. Τέλος γίνονται συσχετίσεις (Correlation) για τον έλεγχο των υποθέσεων μεταξύ των εξαρτημένων και των ανεξάρτητων μεταβλητών (κοινωνικές αξίες και περιβαλλοντική συνείδηση).

Για την ανάλυση των αποτελεσμάτων θα χρησιμοποιηθούν διαδικασίες παραγοντικής ανάλυσης (exploratory factor analysis) έτσι ώστε να δημιουργηθούν

² Dunlap, R.E., Van Liere, K.D., Mertig, A.G. and Jones, R.E. (2000). Measuring endorsement of the New Ecological Paradigm: A revised NEP scale. *Journal of Social Issues*, 56: 425-442.

παράγοντες μεταξύ ερωτήσεων που εμφανίζουν υψηλή συσχέτιση ενώ ο έλεγχος της εσωτερικής αξιοπιστίας των μεταβλητών των παραγόντων (reliability analysis) θα γίνει με τη χρήση του συντελεστή alpha του Cronbach.

2.4.Περιορισμοί της έρευνας

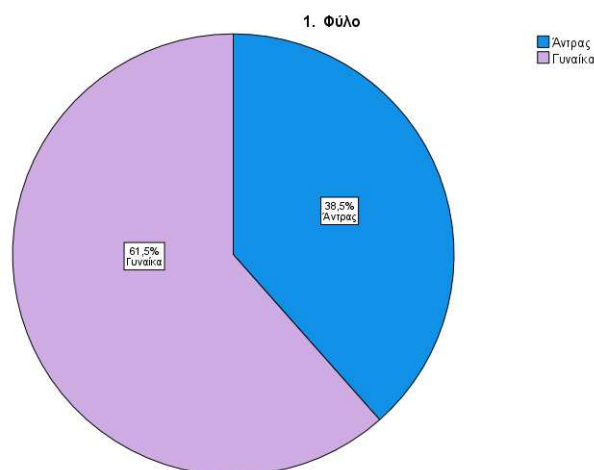
Η παρούσα έρευνα στοχεύει στη διερεύνηση της περιβαλλοντικής συνείδησης των δασκάλων και των νηπιαγωγών. Κατά την εκπόνηση της παρούσας εργασίας προέκυψαν κάποιοι περιορισμοί. Δεδομένου ότι τα δεδομένα και οι πληροφορίες που εξήχθησαν προκύπτουν μέσα από τις απαντήσεις που έδωσαν οι συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί από την πόλη της Κοζάνης και της Πτολεμαΐδας, θα ήταν ωφέλιμο το δείγμα να ήταν μεγαλύτερο ώστε να μπορεί να γενικευτεί στον πληθυσμό. Το γεγονός ότι η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε μικρό δείγμα, δεν αναιρεί τη σημαντικότητα της έρευνας ωστόσο είναι θεμιτό τα αποτελέσματα της έρευνας να χρησιμοποιηθούν στο μέλλον και να συγκριθούν με μεταγενέστερες έρευνες. Επίσης η έρευνα αυτή θα μπορούσε να επεκταθεί σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες, όπως γυμνάσια ώστε τα αποτελέσματα να συγκριθούν, ώστε τα αποτελέσματα να διερευνηθούν από τη σκοπιά διαφορετικών ειδικοτήτων, διαφορετικού φύλου εκπαιδευτικών, ανδρών και γυναικών καθώς και σε μαθητές διαφόρων ηλικιών

Οι προτάσεις για μελλοντική έρευνα περιλαμβάνουν τη λήψη μεγάλων δειγματοληπτικών πληθυσμών, κατά περίπτωση από πολλές πόλεις της Ελλάδας και μάλιστα από άτομα διαφορετικών ηλικιών.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ - ΣΥΖΗΤΗΣΗ

3.1. Ποσοτικά δεδομένα της έρευνας

Το δείγμα της έρευνας αποτελείται συνολικά από 52 νηπιαγωγούς και δασκάλους (N=52), από τους οποίους η συντριπτική πλειοψηφία ήταν γυναίκες (N=32) και είκοσι οι άντρες (N=20). Το γεγονός αυτό δικαιολογείται, καθώς είναι γνωστό πως η φύση του συγκεκριμένου επαγγέλματος έχει συσχετιστεί με το γυναικείο φύλο. Οι ηλικίες των συμμετεχόντων κυμαίνονταν από 22 έως 64 ετών, με τη μέση ηλικία να είναι 40,69 έτη. Οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στην έρευνα είχαν πτυχίο παιδαγωγικού τμήματος ΑΕΙ με ποσοστό 71,2% (Σχ. 1)

Σχήμα 1 Κατανομή με βάση το φύλο

Όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα της έρευνας, η συμμετοχή των ερωτηθέντων αποτελείται από άντρες που συμμετείχαν με ποσοστό 38,5% ενώ αντίστοιχα οι γυναίκες συμμετείχαν με ποσοστό 61,5%. Το αποτέλεσμα αυτό προκύπτει καθώς στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση το μεγαλύτερο ποσοστό εκπαιδευτικών είναι γυναίκες (πιν. 1).

Πίνακας 1 Επίπεδο εκπαίδευσης συμμετεχόντων

2. Εκπαίδευση		
	N	%
Πτυχίο διετούς φοίτησης	4	7,7%
Πτυχίο Παιδαγωγικού τμήματος ΑΕΙ	37	71,2%
Μεταπτυχιακό	9	17,3%
Διδακτορικό	2	3,8%

3.2. Η αντίληψη των εκπαιδευτικών για την περιβαλλοντική συνείδηση

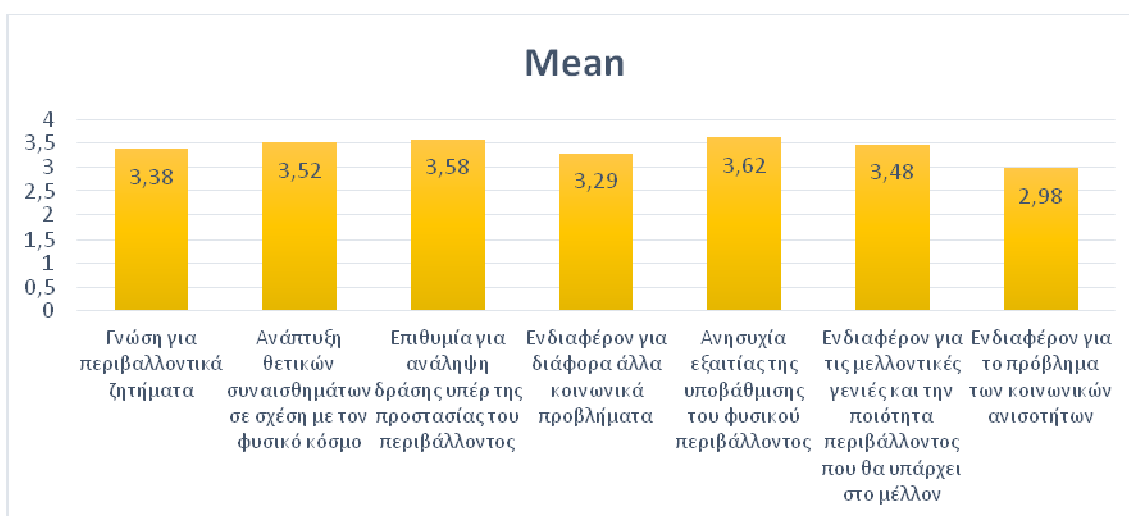
Στη συνέχεια αναλύθηκαν οι παράγοντες όπως τις αξιολόγησαν οι εκπαιδευτικοί (νηπιαγωγοί και δάσκαλοι) και σχετίζονται με την έννοια της περιβαλλοντικής συνείδησης. Για το σκοπό αυτό πραγματοποιήθηκε παραγοντική ανάλυση όπου όπως

προέκυψε, η τιμή του δείκτη KMO ήταν $0,744 \geq 0,50$, δηλαδή, πολύ ικανοποιητική τιμή, η οποία επιβεβαιώνει την ορθότητα πραγματοποίησης της παραγοντικής ανάλυσης. Την ίδια διαπίστωση επιβεβαιώνουν και ο έλεγχος του Bartlett's test of sphericity από όπου προέκυψε ότι $\text{sig}(B) = 0,00 \leq 0,05$ (σε επίπεδο σημαντικότητας 5% το τεστ είναι στατιστικά σημαντικό).

Από την παραγοντική ανάλυση προέκυψαν δύο παράγοντες. Ο πρώτος παράγοντας με δείκτη αξιοπιστίας Cronbach's Alpha 0,861, αφορά την αντίληψη της συνείδησης ως στάση ζωής καθώς περιλαμβάνει τις παραμέτρους «γνώση για περιβαλλοντικά ζητήματα», «ανάπτυξη θετικών συναισθημάτων σε σχέση με τον φυσικό κόσμο», «επιθυμία για ανάληψη δράσης υπέρ της προστασίας του περιβάλλοντος», «ανησυχία εξαιτίας της υποβάθμισης του φυσικού περιβάλλοντος». Αναφέρονται ουσιαστικά στις τέσσερις προτάσεις που ρωτήθηκαν οι συμμετέχοντες και αφορά την περιβαλλοντική τους συνείδηση. Στη συνέχεια, ο δεύτερος παράγοντας με δείκτη Cronbach's Alpha 0,703 αναφέρεται στην περιβαλλοντική συνείδηση των συμμετεχόντων ως μια κοινωνική ευαισθητοποίηση καθώς αποτελείται από τρεις παράγοντες οι οποίες αντιπροσωπεύουν την κοινωνική διάσταση του θέματος. Οι παράγοντες αυτοί είναι το «ενδιαφέρον για διάφορα άλλα κοινωνικά προβλήματα», «ενδιαφέρον για τις μελλοντικές γενιές και την ποιότητα περιβάλλοντος που θα 'κληρονομήσουν'» και «ενδιαφέρον για το πρόβλημα των κοινωνικών ανισοτήτων».

Τα αποτελέσματα της έρευνας συγκλίνουν με τη διεθνή βιβλιογραφία καθώς πράγματι υπάρχει μια διαφοροποίηση μεταξύ των δύο διαστάσεων της περιβαλλοντικής συνείδησης, καθώς η πρώτη αφορά τις περιβαλλοντικές στάσεις των ερωτηθέντων και αναφέρεται στις γνώσεις, τα συναισθήματα, τις ανησυχίες για το περιβάλλον και την επιθυμία ανάληψης δράσης. Όσον αφορά την κοινωνική ευαισθητοποίηση, που είναι η δεύτερη διάσταση της περιβαλλοντικής συνείδησης, κατανοεί τα προβλήματα που προκύπτουν λόγω της υποβάθμισης του περιβάλλοντος, όχι μόνο ως περιβαλλοντικά αλλά και ως κοινωνικά. Μεταξύ των δυο παραγόντων ο πρώτος παράγοντας που αφορά την περιβαλλοντική συνείδηση των ερωτηθέντων έχει μέση τιμή υψηλότερη σε σχέση με τον δεύτερο παράγοντα που αφορά την κοινωνική ευαισθητοποίηση ($M=3,52$ και $M=3,25$). Από το στοιχείο αυτό αντιλαμβάνεται κανείς πως η συνείδηση για τους εκπαιδευτικούς θεωρείται πιο σημαντική όσον αφορά τις περιβαλλοντικές στάσεις. Από την άλλη μεριά, η κοινωνική διάσταση της περιβαλλοντικής συνείδησης είναι

εξίσου σημαντική. Το αποτέλεσμα αυτό προκύπτει και μέσα από την ανάλυση των μέσων τιμών για κάθε μεταβλητή. Στον παρακάτω πίνακα (πίν. 2) αποτυπώνονται οι μέσες τιμές των μεταβλητών που αναφέρονται στις περιβαλλοντικές στάσεις των εκπαιδευτικών όσο και στην κοινωνική ευαισθητοποίηση, για κάθε μια μεταβλητή ξεχωριστά, ενώ, «το ενδιαφέρον για διάφορα άλλα κοινωνικά προβλήματα» και για το «πρόβλημα των κοινωνικών ανισοτήτων» παρουσιάζουν τις χαμηλότερες μέσες τιμές ($M=3,29$ και $M= 2,98$ αντίστοιχα) (σχ. 2 & πιν. 2).

Σχήμα 2 Μέσες τιμές των μεταβλητών της περιβαλλοντικής συνείδησης

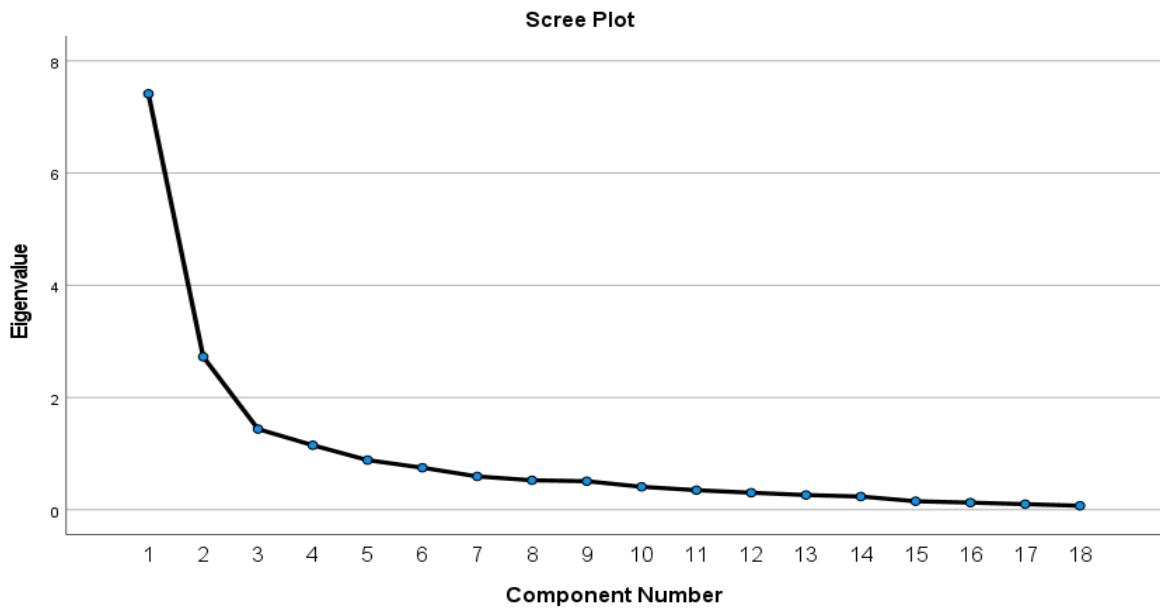
Πίνακας 2 Μέσες τιμές των μεταβλητών της περιβαλλοντικής συνείδησης

Descriptive Statistics		
	N	Mean
Γνώση για περιβαλλοντικά ζητήματα	52	3,38
Ανάπτυξη θετικών συναισθημάτων σε σχέση με τον φυσικό κόσμο	52	3,52
Επιθυμία για ανάληψη δράσης υπέρ της προστασίας του περιβάλλοντος	52	3,58
Ενδιαφέρον για διάφορα άλλα κοινωνικά προβλήματα	52	3,29
Ανησυχία εξαιτίας της υποβάθμισης του φυσικού περιβάλλοντος	52	3,62

Ενδιαφέρον για τις μελλοντικές γενιές και την ποιότητα περιβάλλοντος που θα υπάρχει στο μέλλον	52	3,48
Ενδιαφέρον για το πρόβλημα των κοινωνικών ανισοτήτων	52	2,98
Valid N (listwise)	52	

3.3. Παραγοντική ανάλυση και ανάλυση αξιοπιστίας

Στην παρούσα ενότητα θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα της διερευνητικής ανάλυσης παραγόντων καθώς και της ανάλυσης αξιοπιστίας για τις κλίμακες έτσι ώστε να διατυπωθούν οι κλίμακες για την ταξινόμηση των ερωτήσεων του τρίτου μέρους του ερωτηματολογίου που αφορά την περιβαλλοντική συνείδηση. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από την ανάλυση παραγόντων που αφορούν τις 18 από τις 22 ερωτήσεις του τρίτου μέρους του ερωτηματολογίου, δηλαδή την περιβαλλοντική συνείδηση. Όπως προκύπτει από τον πίνακα ΚΜΟ και από τον έλεγχο Bartlett's test, προέκυψε ότι τα δεδομένα είναι κατάλληλα για διεξαγωγή παραγοντικής ανάλυσης ($KMO=0.797 > 0.5$, p-value τιμή του Bartlett's test of sphericity ,000 < 0.05 , $\chi^2(153)= 598,817$). Η ανάλυση είναι στατιστικά σημαντική ($KMO=0.797$, $\chi^2(153)= 598,817$, $p < 0.05$). Αρχικά οκτώ παράγοντες είχαν ιδιοτιμές (eigenvalues) > 1 . Ωστόσο, επειδή τα αποτελέσματα δεν ήταν σαφή έγινε εξαγωγή τεσσάρων παραγόντων λόγω των χαμηλών συσχετίσεων που παρουσίαζαν μεταξύ τους (σχ. 3).

Σχήμα 3 Το διάγραμμα ιδιοτιμών

Πίνακας 3 KMO and Bartlett's Test

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,797
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	598,817
	df	153
	Sig.	<,001

3.4.Η αντίληψη των εκπαιδευτικών για τη σχέση μεταξύ κοινωνικών αξιών και περιβαλλοντικής συνείδησης

Για να διερευνήσουμε τις κοινωνικές αξίες που έκριναν οι εκπαιδευτικοί (νηπιαγωγοί και δάσκαλοι) ότι αποτελούν συστατικά στοιχεία για τη διαμόρφωση περιβαλλοντικής συνείδησης πραγματοποιήθηκε παραγοντική ανάλυση. Ο δείκτης KMO είναι $0,797 \geq 0,05$, δηλαδή πρόκειται για μια πολύ ικανοποιητική τιμή η οποία επιβεβαιώνει ότι τα δεδομένα είναι κατάλληλα για παραγοντική ανάλυση (πιν. 4).

Πίνακας 4 Ανάλυση παραγόντων για τις αξίες που καλλιεργούνται στα πλαίσια του σχολείου

Component Matrix ^a					
	Component				
	1	2	3	4	5
Υπομονή	,693	-,165	,266	-,425	-,026
Φιλότιμο	,813	-,217	,121	-,288	-,240
Εντιμότητα	,753	-,213	,165	-,346	-,245
Αλληλεγγύη	,761	-,280	,067	-,389	-,017
Ανταγωνισμός σε επιτρεπτά όρια	,554	,491	-,008	-,092	-,180
Ανταγωνισμός χωρίς κανένα περιορισμό	,115	,801	,013	-,184	,167
Αλτρουισμός	,451	,433	-,234	-,207	-,330
Φροντίδα προς τους άλλους	,723	-,034	-,259	,229	,164
Ηθική δέσμευση στις υποσχέσεις μου	,609	,048	-,103	,003	,493
Πειθαρχία	,632	-,183	-,384	-,085	,453
Αφοσίωση (σε άτομα ή στόχους)	,705	,146	-,318	-,046	,233
Φιλοπατρία	,401	,539	-,469	-,073	-,060
Συνέπεια	,580	,222	-,440	,207	-,165
Συλλογικότητα (να νοιάζεσαι ιδιαίτερα για το συμφέρον των άλλων)	,641	,192	-,165	,196	-,304
Ατομικισμός (να νοιάζεσαι αποκλειστικά για το δικό σου συμφέρον)	,037	,792	,297	,116	,016
Επιμονή	,634	-,223	,177	,429	,038
Φιλία	,667	-,451	,036	,282	-,155
Ανθρωπιά	,684	-,383	-,042	,074	,066
Αξιοπρέπεια	,771	-,202	-,008	,231	-,098
Διεκδικητικότητα	,496	,270	,355	,378	-,277
Προστασία του περιβάλλοντος	,674	,268	,433	,143	,242
Ζωή σε αρμονία με τη φύση	,566	,280	,593	-,042	,299
Extraction Method: Principal Component Analysis.					
a. 5 components extracted.					

Την διαπίστωση της πραγματοποίησης παραγοντικής ανάλυσης διαπιστώνει και ο έλεγχος του Bartlett's test of sphericity από όπου προέκυψε ότι η $\text{sig}(B) = 0,01 \leq 0,05$ (σε επίπεδο σημαντικότητας 5% το τεστ είναι στατιστικά σημαντικό). Η παραγοντική ανάλυση ανέδειξε πέντε προτεινόμενους παράγοντες, από την οποία προκύπτουν οι εξής παράγοντες:

- 1: ανταγωνισμός σε επιτρεπτά όρια, ηθική δέσμευση στις υποσχέσεις μου, πειθαρχία, αφοσίωση, φιλοπατρία, συνέπεια, επιμονή, φιλία, αξιοπρέπεια και διεκδικητικότητα (Cronbach's Alpha= 0,841).
- 2: υπομονή, φιλότιμο, εντιμότητα, αλληλεγγύη (Cronbach's Alpha= 0,918).
- 3: συλλογικότητα, προστασία του περιβάλλοντος, ζωή σε αρμονία με τη φύση (Cronbach's Alpha= 0,754).
- 4: αλτρουισμός, φροντίδα προς τους άλλους, ανθρωπιά (Cronbach's Alpha= 0,580).
- 5: ανταγωνισμός χωρίς κανένα περιορισμό, ατομικισμός (Cronbach's Alpha= 0,729).

Όπως προκύπτει από την ανάλυση των παραγόντων, παρουσιάζουν πολύ μεγάλο ενδιαφέρον. Πιο συγκεκριμένα, ο τρίτος παράγοντας περιλαμβάνει τις περιβαλλοντικές αξίες καθώς και την αξία της συλλογικότητας, το οποίο σημαίνει πως η άποψη που εκφράζουν οι εκπαιδευτικοί για τη σημαντικότητα της συλλογικότητας παίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της περιβαλλοντικής συνείδησης, κάτι το οποίο επιβεβαιώνεται και από τη βιβλιογραφία.

Οι περιβαλλοντικές αξίες οι οποίες εκφράζονται στην περίπτωσή μας μέσα από τις μεταβλητές προστασία του περιβάλλοντος, ζωή σε αρμονία με τη φύση, καθώς επίσης και η συλλογικότητα, αποτελούν μια κατηγορία μεταβλητών. Για τη διαμόρφωση συμπεριφοράς φιλικής προς το περιβάλλον απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί η συλλογικότητα. Το εύρημα αυτό συμφωνεί και με ευρήματα που έχουν αναδείξει άλλες έρευνες (Perkins & Brown 2012, Παπαστυλιανού & Παπαδημητρίου 2009). Όπως αναφέρουν οι Lampridis & Papastylianou (2014), η συλλογικότητα αποτελεί βασική παράμετρο έτσι ώστε να εκδηλωθεί μια θετική για την κοινωνία συμπεριφορά, η οποία να εστιάζει στο κοινό συμφέρον και να θέτει στο επίκεντρο το συμφέρον της ομάδας, έναντι των ατομικών αναγκών. Όπως είναι φανερό, η

συλλογικότητα συνδέεται με την περιβαλλοντική συνείδηση καθώς το ενδιαφέρον για το κοινό καλό είναι πιθανόν να ευαισθητοποιήσει περιβαλλοντικά και κοινωνικά μια μεγάλη μερίδα των πολιτών. Ανάλογα με τα ευρήματα των αξιών που εκδηλώνουν οι εκπαιδευτικοί όπως προκύπτουν από την παρούσα έρευνα, προκύπτουν και μέσα από άλλες έρευνες και αυτό αποτελεί θετικό.

Ο τέταρτος παράγοντας, ο οποίος επίσης έχει πολύ μεγάλο ενδιαφέρον να αναλυθεί σχετίζεται με την αξία του αλτρουισμού. Το στοιχείο αυτό επιβεβαιώνεται και μέσα από έρευνες όπως προκύπτει μέσα από την βιβλιογραφία, καθώς οι κοινωνικές και αλτρουιστικές αξίες, όπως έχουν προταθεί μέσα από άλλες έρευνες αποτελούν αξίες για τη διαμόρφωση περιβαλλοντικής συμπεριφοράς φιλικής προς το περιβάλλον (Steg et al. 2012, Dietz et al. 1998).

3.5. Σε ποιο βαθμό συμβάλει η σχολική εκπαίδευση στην περιβαλλοντική συνείδηση;

Στη συνέχεια της έρευνας, έχει μεγάλο ενδιαφέρον να δούμε ποιοι παράγοντες είναι εκείνοι οι οποίοι αποτελούν προϋπόθεση για τη διαμόρφωση μιας πιο θετικής στάσης των μαθητών προς το περιβάλλον, σε σχέση με τις αξίες που θεωρούν οι εκπαιδευτικοί ότι καλλιεργούνται στα πλαίσια της σχολικής εκπαίδευσης.

Με βάση τις αξίες όπως προκύπτουν μέσα από τη βιβλιογραφία, οι βασικές αξίες που προκύπτουν από την ανάλυση των παραγόντων είναι η προστασία του περιβάλλοντος, η ζωή σε αρμονία με τη φύση, η αξιοπρέπεια, η αλληλεγγύη, η ανθρωπιά και η εντιμότητα. Από την ανάλυση των απαντήσεων οι μέσες τιμές των αξιών που οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ότι είναι σημαντικές για τη διαμόρφωση περιβαλλοντικής συνείδησης κατατάσσονται με την ακόλουθη σειρά (πιν. 5):

- 1: προστασία του περιβάλλοντος, M= 3,83
- 2: ζωή σε αρμονία με τη φύση», M= 3,71
- 3: Αξιοπρέπεια, M= 3,65
- 4: Αλληλεγγύη, M= 3,60
- 5: Ανθρωπιά, M= 3,52
- 6: Εντιμότητα, M= 3,42.

Πίνακας 5 Περιγραφικά στοιχεία για τις αξίες που συμβάλλουν στην περιβαλλοντική συνείδηση

Descriptive Statistics		
	N	Mean
Υπομονή	52	3,33
Φιλότιμο	52	3,33
Εντιμότητα	52	3,42
Αλληλεγγύη	52	3,60
Ανταγωνισμός σε επιτρεπτά όρια	52	3,21
Ανταγωνισμός χωρίς κανένα περιορισμό	52	2,52
Αλτρουισμός	52	2,79
Φροντίδα προς τους άλλους	52	3,25
Ηθική δέσμευση στις υποσχέσεις μου	52	3,29
Πειθαρχία	52	3,42
Αφοσίωση (σε άτομα ή στόχους)	52	3,27
Φιλοπατρία	52	3,06
Συνέπεια	52	3,31
Συλλογικότητα (να νοιάζεσαι ιδιαίτερα για το συμφέρον των άλλων)	52	3,29
Ατομικισμός (να νοιάζεσαι αποκλειστικά για το δικό σου συμφέρον)	52	2,54
Επιμονή	52	3,25
Φιλία	52	3,42
Ανθρωπιά	52	3,52
Αξιοπρέπεια	52	3,65
Διεκδικητικότητα	52	3,31
Προστασία του περιβάλλοντος	52	3,83
Ζωή σε αρμονία με τη φύση	52	3,71
Valid N (listwise)	52	

Στη συνέχεια, εκπαιδευτικοί (οι νηπιαγωγοί και οι δάσκαλοι) που συμμετείχαν στην έρευνα, δήλωσαν σε ποιο βαθμό θεωρούν ότι καλλιεργείται η περιβαλλοντική συνείδηση στους μαθητές. Από τις απαντήσεις που έδωσαν, το 38,5% θεωρεί ότι η περιβαλλοντική συνείδηση καλλιεργείται στα πλαίσια του σχολείου σε μέτριο βαθμό, το 36,5% θεωρεί ότι καλλιεργείται πολύ ενώ μόλις το 1,9% θεωρεί ότι καλλιεργείται πάρα πολύ (πιν. 6).

Πίνακας 6 Αντιλήψεις των εκπαιδευτικών για την καλλιέργεια περιβαλλοντικής συνείδησης στους μαθητές

Με βάση την δική σας αντίληψη για την περιβαλλοντική συνείδηση, πόσο πιστεύετε ότι αυτή καλλιεργείται στους μαθητές σας;					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	3	5,8	5,8	5,8
	Λίγο	9	17,3	17,3	23,1
	Μέτρια	20	38,5	38,5	61,5
	Πολύ	19	36,5	36,5	98,1
	Πάρα πολύ	1	1,9	1,9	100,0
	Total	52	100,0	100,0	

3.6.Οι περιβαλλοντικές στάσεις των εκπαιδευτικών

Αναφορικά με την κλίμακα περιβαλλοντικών επιπτώσεων, δημιουργήθηκε ένας νέος παράγοντας NEP με τις 15 μεταβλητές αφού προηγουμένως έχει γίνει αναστροφή των προτάσεων 2, 4, 6, 8 10, 12 και 14 ώστε όλες να δείχνουν προς την ίδια κατεύθυνση. Από τη στατιστική ανάλυση προέκυψε ότι η μέση τιμή του NEP είναι 3,21. Η τιμή αυτή δεν ξεπερνά το όριο της ουδετερότητας που είναι 3,5 επομένως και από αυτό προκύπτει ότι υπάρχει μια περισσότερο ουδέτερη στάση. Αυτό δείχνει πως οι εκπαιδευτικοί έχουν αντιληφθεί την σχέση που υπάρχει μεταξύ ανθρώπου και φύσης, ενώ το άτομο δεν μπορεί να χρησιμοποιεί τη φύση προς ίδιον όφελος, ενώ θα πρέπει να το προστατεύει και να το αντιμετωπίζει με σεβασμό.

3.7.Συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών της NEP για τις περιβαλλοντικές στάσεις των εκπαιδευτικών

Για να γίνουν οι συσχετίσεις των μεταβλητών της NEP για το σύνολο των ερωτήσεων της έρευνας υπολογίστηκε ο συντελεστής εσωτερικής αξιοπιστίας με τη χρήση του συντελεστή **Cronbach's -a** ο οποίος είχε την τιμή $\alpha = 0,720$. Επιπλέον, έγινε έλεγχος για το εάν οι κατανομές των κλιμάκων ακολουθούν κανονική κατανομή με το κριτήριο **Kolmogorov-Smirnov**, ο οποίος έδειξε ότι περί κανονικότητας θα πρέπει να γίνει αποδεκτή (πιν. 7).

Πίνακας 7 Έλεγχος Κανονικότητας NEP

One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test			
	N	Normal Parameters ^{a,b}	
		Mean	Std. Deviation
Αγγίζουμε πλέον τα ανώτερα όρια του πληθυσμού που μπορεί να αντέξει η γη	52	3,75	,711
Οι άνθρωποι έχουν το δικαίωμα να παρεμβαίνουν στο φυσικό περιβάλλον προκειμένου να το προσαρμόζουν στις ανάγκες τους	52	3,23	1,059
Όταν οι άνθρωποι παρεμβαίνουν στη φύση αυτό έχει συχνά καταστροφικές συνέπειες	52	3,62	,889
Η ανθρώπινη ευφυΐα θα εξασφαλίσει ότι δεν θα καταστήσουμε τη γη ακατάλληλη για διαβίωση	52	3,06	,895
Οι άνθρωποι κάνουν με διάφορους τρόπους κατάχρηση του περιβάλλοντος	52	3,65	1,046
Η φύση διαθέτει πλούσιους φυσικούς πόρους αρκεί να μάθουμε να τους αξιοποιούμε	52	3,60	,913
Τα φυτά και τα ζώα έχουν ακριβώς το ίδιο δικαίωμα ύπαρξης με τους ανθρώπους	52	3,60	1,159
Η ισορροπία στη φύση είναι αρκετά ισχυρή και μπορεί να αντέχει στην πίεση που ασκούν οι βιομηχανικές χώρες στους φυσικούς πόρους	52	2,10	1,107
Ανεξάρτητα του γεγονότος ότι οι άνθρωποι έχουν ιδιαίτερες ικανότητες, υπάγονται και αυτοί στους νόμους της φύσης	52	3,13	1,103
Η λεγόμενη «οικολογική κρίση» παρουσιάζεται υπερβολικά διογκωμένη	52	2,77	1,096
Η γη είναι όπως ένα διαστημόπλοιο με πολύ περιορισμένο χώρο και πόρους	52	2,83	1,133
Οι άνθρωποι έχουν τον προορισμό να κυριαρχήσουν επάνω στη φύση	52	2,83	1,043
Η ισορροπία στη φύση είναι πολύ ευαίσθητη και διαταράσσεται εύκολα	52	3,46	1,146
Οι άνθρωποι κάποτε θα μάθουν αρκετά σχετικά με τον τρόπο που λειτουργεί η φύση και έτσι θα μπορούν να την ελέγχουν	52	2,83	1,061
Εάν τα πράγματα συνεχίσουν να ακολουθούν την ίδια πορεία, σύντομα θα βιώσουμε μία τεράστια οικολογική καταστροφή	52	3,62	1,087
a. Test distribution is Normal.			

b. Calculated from data.

Πίνακας 8 Συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών της NEP για τις περιβαλλοντικές στάσεις των εκπαιδευτικών

Correlations								
		Αγγίζουμε πλέον τα ανώτερα όρια του πληθυσμού που μπορεί να αντέξει η γη	Οι άνθρωποι έχουν το δικαίωμα να παρεμβαίνουν στο φυσικό περιβάλλον προκειμένου να το προσαρμόζουν στις ανάγκες τους	Όταν οι άνθρωποι παρεμβαίνουν στη φύση αυτό έχει συχνά καταστρεφικές συνέπειες	Εάν τα πράγματα συνεχίσουν να ακολουθούν την ίδια πορεία, σύντομα θα βιώσουμε μία τεράστια οικολογική καταστροφή ή	Η ανθρωπότητα εξασφαλίζει ότι δεν θα καταστήσουμε τη γη ακατάλληλη για διαβίωση	Οι άνθρωποι κάποτε θα μάθουν αρκετά σχετικά με τον τρόπο που λειτουργεί η φύση και έτσι θα μπορούν να την ελέγχουν	
Αγγίζουμε πλέον τα ανώτερα όρια του πληθυσμού που μπορεί να αντέξει η γη	Pearson Correlation	1	,104	,497**	,355**	,054	,152	-,111
	Sig. (2-tailed)		,462	<,001	,010	,704	,281	,435
	N	52	52	52	52	52	52	52
Οι άνθρωποι έχουν το δικαίωμα να παρεμβαίνουν στο φυσικό περιβάλλον προκειμένου να το προσαρμόζουν στις ανάγκες τους	Pearson Correlation	,104	1	-,341*	-,194	,399**	,197	,420**
	Sig. (2-tailed)	,462		,013	,169	,003	,162	,002
	N	52	52	52	52	52	52	52
Όταν οι άνθρωποι παρεμβαίνουν στη φύση αυτό	Pearson Correlation	,497**	-,341*	1	,392**	,102	,117	-,134
	Sig. (2-tailed)	<,001	,013		,004	,470	,408	,343

έχει συχνά καταστροφικές συνέπειες	N	52	52	52	52	52	52	52
Εάν τα πράγματα συνεχίσουν να ακολουθούν την ίδια πορεία, σύντομα θα βιώσουμε μία τεράστια οικολογική καταστροφή	Pearson Correlation	,355**	-,194	,392**	1	,225	,234	,145
	Sig. (2-tailed)	,010	,169	,004		,109	,095	,305
	N	52	52	52	52	52	52	52
Η ανθρώπινη ευφυΐα θα εξασφαλίσει ότι δεν θα καταστήσουμε τη γη ακατάλληλη για διαβίωση	Pearson Correlation	,054	,399**	,102	,225	1	,473**	,548**
	Sig. (2-tailed)	,704	,003	,470	,109		<,001	<,001
	N	52	52	52	52	52	52	52
Οι άνθρωποι έχουν τον προορισμό να κυριαρχήσουν επάνω στη φύση	Pearson Correlation	,152	,197	,117	,234	,473**	1	,504**
	Sig. (2-tailed)	,281	,162	,408	,095	<,001		<,001
	N	52	52	52	52	52	52	52
Οι άνθρωποι κάποτε θα μάθουν αρκετά σχετικά με τον τρόπο που λειτουργεί η φύση και έτσι θα μπορούν να την ελέγχουν	Pearson Correlation	-,111	,420**	-,134	,145	,548**	,504**	1
	Sig. (2-tailed)	,435	,002	,343	,305	<,001	<,001	
	N	52	52	52	52	52	52	52
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).								
*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).								

Στον παραπάνω πίνακα (πιν. 8) παρουσιάζονται τα αποτελέσματα όπως προκύπτουν από τις συσχετίσεις των μεταβλητών της κλίμακας NEP των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης της περιοχής Δυτικής Μακεδονίας και πιο συγκεκριμένα σε σχολεία της Κοζάνης και της Πτολεμαΐδας.

Με τη βοήθεια του συντελεστή συσχέτισης του Pearson θα δούμε πως η μεταβλητή «Αγγίζουμε πλέον τα ανώτερα όρια του πληθυσμού που μπορεί να αντέξει η γη» και «Όταν οι άνθρωποι παρεμβαίνουν στη φύση αυτό έχει συχνά καταστροφικές συνέπειες» σχετίζονται θετικά ($r= 0.497$, $p< 0.01$), όπως επίσης και μεταξύ των μεταβλητών «Αγγίζουμε πλέον τα ανώτερα όρια του πληθυσμού που μπορεί να αντέξει η γη» και «η φύση διαθέτει πλούσιους φυσικούς πόρους αρκεί να μάθουμε να τους αξιοποιούμε» υπάρχει θετική συσχέτιση ($r= 0.476$, $p< 0.01$).

Η μεταβλητή «Όταν οι άνθρωποι παρεμβαίνουν στη φύση αυτό έχει συχνά καταστροφικές συνέπειες» και η μεταβλητή «Εάν τα πράγματα συνεχίσουν να ακολουθούν την ίδια πορεία, σύντομα θα βιώσουμε μία τεράστια οικολογική καταστροφή» ($r= 0.392$, $p< 0.05$) σχετίζονται θετικά. Ωστόσο, μεταξύ των μεταβλητών «Όταν οι άνθρωποι παρεμβαίνουν στη φύση αυτό έχει συχνά καταστροφικές συνέπειες» και της μεταβλητής «Οι άνθρωποι έχουν το δικαίωμα να παρεμβαίνουν στο φυσικό περιβάλλον προκειμένου να το προσαρμόζουν στις ανάγκες τους» υπάρχει αρνητική σχέση ($r= - 0.341$, $p< 0.05$).

Στη συνέχεια, οι μεταβλητές «Η ανθρώπινη ευφυΐα θα εξασφαλίσει ότι δεν θα καταστήσουμε τη γη ακατάλληλη για διαβίωση» καθώς και η μεταβλητή «Οι άνθρωποι έχουν το δικαίωμα να παρεμβαίνουν στο φυσικό περιβάλλον προκειμένου να το προσαρμόζουν στις ανάγκες τους» σχετίζονται θετικά ($r= 0.399$, $p< 0.05$). Το ίδιο συμβαίνει και με τις μεταβλητές «Οι άνθρωποι έχουν το δικαίωμα να παρεμβαίνουν στο φυσικό περιβάλλον προκειμένου να το προσαρμόζουν στις ανάγκες τους» και της μεταβλητής «Οι άνθρωποι κάποτε θα μάθουν αρκετά σχετικά με τον τρόπο που λειτουργεί η φύση και έτσι θα μπορούν να την ελέγχουν» καθώς οι δύο μεταβλητές έχουν θετική συσχέτιση ($r= 0.420$, $p< 0.05$).

Οι μεταβλητές της κλίμακας NEP «Η ανθρώπινη ευφυΐα θα εξασφαλίσει ότι δεν θα καταστήσουμε τη γη ακατάλληλη για διαβίωση» καθώς και η μεταβλητή «Οι άνθρωποι έχουν τον προορισμό να κυριαρχήσουν επάνω στη φύση» έχουν θετική συσχέτιση ($r= 0.473$, $p< 0.05$). επίσης, οι μεταβλητές «Η ανθρώπινη ευφυΐα θα

εξασφαλίσει ότι δεν θα καταστήσουμε τη γη ακατάλληλη για διαβίωση» καθώς και η μεταβλητή «Οι άνθρωποι κάποτε θα μάθουν αρκετά σχετικά με τον τρόπο που λειτουργεί η φύση και έτσι θα μπορούν να την ελέγχουν» σχετίζονται θετικά ($r= 0.548$, $p< 0.05$). τέλος, οι μεταβλητές «Οι άνθρωποι κάποτε θα μάθουν αρκετά σχετικά με τον τρόπο που λειτουργεί η φύση και έτσι θα μπορούν να την ελέγχουν» και η μεταβλητή «Οι άνθρωποι έχουν τον προορισμό να κυριαρχήσουν επάνω στη φύση» σχετίζονται θετικά ($r= 0.504$, $p< 0.05$).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην παρούσα διπλωματική εργασία επιχειρήθηκα η διερεύνηση του ρόλου των στάσεων και των κοινωνικών αξιών που έχουν οι εκπαιδευτικοί (οι νηπιαγωγοί και οι δάσκαλοι) στην καλλιέργεια περιβαλλοντικής συνείδησης σε παιδιά δημοτικού σχολείου και νηπιαγωγείου, μέσα από τη σκοπιά των εκπαιδευτικών. Στην εργασία μεγάλης σημασίας δόθηκε στο πως αντιλαμβάνονται οι εκπαιδευτικοί την έννοια της «περιβαλλοντικής συνείδησης» αλλά και η διευκρίνιση των αξιών που οι ίδιοι θεωρούν ότι αποτελούν προϋπόθεση για την ανάπτυξη στάσεων και συμπεριφορών φιλικών προς το περιβάλλον.

Εξίσου σημαντικό ερώτημα για την έρευνα αποτέλεσε το κατά πόσο οι κοινωνικές αξίες καλλιεργούνται στα πλαίσια της σχολικής εκπαίδευσης έτσι ώστε οι μαθητές να αποκτήσουν περιβαλλοντική συνείδηση. Επιπλέον σημαντικό επίσης ήταν να διερευνηθεί η σχέση που υπάρχει μεταξύ των στάσεων που έχουν οι εκπαιδευτικοί (νηπιαγωγοί και δάσκαλοι) για το περιβάλλον και πως σχετίζονται οι μεταβλητές αυτές μεταξύ τους για την καλλιέργεια περιβαλλοντικής συνείδησης στους μαθητές.

Για να διερευνηθούν οι παραπάνω στόχοι πραγματοποιήθηκε μια σειρά από αναλύσεις που αναφέρονται στην κατανόηση της έννοιας της περιβαλλοντικής συνείδησης από τους εκπαιδευτικούς, αλλά και των αξιών οι οποίες συμβάλλουν στην ανάπτυξη συμπεριφορών φιλικών προς το περιβάλλον. Επιπλέον στην παρούσα έρευνα διερευνήθηκαν οι αξίες που καλλιεργούνται στους μαθητές πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στα πλαίσια φοίτησης στο δημοτικό σχολείο και στο νηπιαγωγείο.

Από τα αποτελέσματα της έρευνας αναδείχτηκε πως οι εκπαιδευτικοί κατανοούν την έννοια της περιβαλλοντικής συνείδησης. Πιο συγκεκριμένα, φαίνεται πως οι εκπαιδευτικοί αντιλαμβάνονται περισσότερο την περιβαλλοντική διάσταση μέσω των στάσεων και σε μικρότερο βαθμό την κοινωνική της διάσταση. Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει μέσα από το βιβλίο του και ο Παπαδημητρίου (2006).

Αναφορικά με τη διερεύνηση των κοινωνικών αξιών, οι εκπαιδευτικοί (νηπιαγωγοί και δάσκαλοι) επεσήμαναν ως σημαντικούς παράγοντες για την υιοθέτηση μιας περισσότερο φιλικής συμπεριφοράς για το περιβάλλον τα αποτελέσματα ήταν

θετικά. Πιο συγκεκριμένα, οι αξίες που θεωρούν σε μεγάλο βαθμό οι εκπαιδευτικοί (νηπιαγωγοί και δάσκαλοι) ότι καλλιεργούν την ανάπτυξη συμπεριφορών φιλικών προς το περιβάλλον είναι η προστασία του περιβάλλοντος, η θέληση του ατόμου να ζει σε αρμονία με τη φύση, η αξιοπρέπεια, η αλληλεγγύη, η ανθρωπιά, και η εντιμότητα. Οι αξίες αυτές παρουσίασαν τις υψηλότερες μέσες τιμές όσον αφορά την εκτίμηση για το πόσο σημαντικές αξίες είναι όσον αφορά το βαθμό που πρέπει να καλλιεργηθεί από τους εκπαιδευτικούς (νηπιαγωγούς και δασκάλους) στους μαθητές. Οι αξίες αυτές είναι σημαντικές και μάλιστα αναγνωρίζονται και μέσα από έρευνες που έχουν γίνει στην βιβλιογραφία, πιο συγκεκριμένα, τα ευρήματα αυτά έχουν αναδειχθεί και μέσα από τις έρευνες των Perkins & Brown (2012) και των Steg et al. (2012). Τα στοιχεία αυτά αποτελούν παράγοντες για την υιοθέτηση στάσεων και συμπεριφορών φιλικών προς το περιβάλλον που θα καλλιεργηθούν από τους εκπαιδευτικούς (νηπιαγωγοί και δάσκαλοι) στους μαθητές για την ανάπτυξη φιλοπεριβαλλοντικής συμπεριφοράς. Από τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί αναγνωρίζουν κάποιες αξίες ως σημαντικές για την υιοθέτηση συμπεριφοράς φιλικής προς το περιβάλλον.

Οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ότι η καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης καλλιεργείται σε μέτριο βαθμό έως πολύ στα πλαίσια της σχολικής κοινότητας.

Αναφορικά με τη μελέτη των μεταβλητών της κλίμακας NEP η τιμή είναι ικανοποιητική ($M= 3,21$) το οποίο αποκαλύπτει μια καλή σχέση του ανθρώπου με τη φύση, υπάρχει σεβασμός και εκτίμηση του περιβάλλοντος. Οι συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών έδειξαν πως οι μεταβλητές που συσχετίζονται μεταξύ τους θετικά αναφέρονται σε αξίες του αλτρουισμού, της συλλογικότητας, της προστασίας του περιβάλλοντος, της ανθρωπιάς. Τα αποτελέσματα αυτά βρίσκονται σε συμφωνία με τα αποτελέσματα των Dietz et al. (1998), Schultz et al. (2005), Παπαστυλιανού & Παπαδημητρίου (2009).

Εν κατακλείδι, η παρούσα διπλωματική εργασία επιχείρησε να επισημάνει το ρόλο που έχουν οι κοινωνικές αξίες στη διαμόρφωση της περιβαλλοντικής συνείδησης, για το λόγο αυτό επιχείρησε να διερευνήσει τη σχέση μεταξύ αξιών, στάσεων και περιβαλλοντικής συνείδησης στα πλαίσια της σχολικής κοινότητας. Με βάση αυτά τα δεδομένα, τα αποτελέσματα της έρευνας ανέδειξαν ότι οι εκπαιδευτικοί (νηπιαγωγοί και δάσκαλοι) έχουν μια ολοκληρωμένη αντίληψη για την έννοια της περιβαλλοντικής συνείδησης και παρουσιάζουν ικανοποιητικά επίπεδα όσον αφορά τις περιβαλλοντικές

στάσεις τους. Οι εκπαιδευτικοί (νηπιαγωγοί και δάσκαλοι) αντιλαμβάνονται τη σημαντικότητα των κοινωνικών αξιών όταν πρόκειται να καλλιεργήσουν στους μαθητές περιβαλλοντική συνείδηση, ενώ αναγνωρίζουν ποιες είναι εκείνες οι αξίες οι οποίες έχουν αναδειχθεί και μέσα από άλλες έρευνες. Ωστόσο θεωρούν ότι το σχολείο καλλιεργεί σε μεγάλο βαθμό αυτά τα στοιχεία και αυτές τις αξίες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ (ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγγελίδου, Ε., & Κρητικού, Ε. (2005). Κίνητρα συμμετοχής των εκπαιδευτικών σε προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης & λόγοι διακοπής της συμμετοχής τους στη Β/θμια Εκπ/ση Ανατ. Αττικής. Στο Δ. Καλαϊτζίδης (επιμ.), Πρακτικά 2ου Πανελλήνιου Συμποσίου «Εμπνευση Στοχασμός και φαντασία στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση». Πειραιάς, 1-3 Απριλίου 2005.
- Αναστασάτος, Ν., (2005). Σχολείο και Περιβάλλον. Από την θεωρία στην πράξη. Αθήνα: Ατραπός
- Βασιλούδης, Ι. (2010). Γονείς και Περιβαλλοντική Αγωγή: Οι Δημογραφικές Μεταβλητές ως Παράγοντες που επηρεάζουν την Εμφάνιση Φιλοπεριβαλλοντικών Συμπεριφορών, *Επιστήμες Αγωγής*, 2: 65-75.
- Βοσνιάδου Σ., (1999). Εισαγωγή στην Ψυχολογία. Τόμος Α΄ & Β΄. Σειρά Ψυχολογίας. Εκδόσεις Gutenberg.
- Δημητρίου, Α . (2009). Περιβαλλοντική εκπαίδευση: περιβάλλον, αειφορία. Θεωρητικές και παιδαγωγικές προσεγγίσεις. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο
- Ζαφειρόπουλος, Κ. (2015). Πως γίνεται μια επιστημονική εργασία; Επιστημονική έρευνα και συγγραφή εργασιών (2η έκδ.) Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Καΐλα, Μ., Θεοδοροπούλου, Ε. (2005). Προς μια Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στη βάση της αρχής της σύνδεσης των γνώσεων. Στο Μ. Καΐλα, Ε. Θεοδοροπούλου, Α. Δημητρίου, Γ. Ξανθάκου, Ν. Αναστασάτος (επιμ.), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση Ερευνητικά Δεδομένα & Εκπαιδευτικός Σχεδιασμός*. Αθήνα: Ατραπός.
- Κούσουλας Γ. (2002), «Μικρός περίπλους στην ιστορία της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης», *Φυσικός Κόσμος*, τ.1
- Μαγνήσαλης Κ. (1981) *Καταναλωτική: Η Τεχνική Γνώσεως της Συμπεριφοράς του Καταναλωτή*, Interbooks, Αθήνα, σ. 172

- Παπαδημητρίου, Ε. (2005) 'Περιβαλλοντική συνείδηση και παρεμβάσεις στον τοπικό χώρο' στο Ζαϊμάκης Ι./Κανδυλάκη Α., Δίκτυα Κοινωνικής Φροντίδας, Αθήνα: Κριτική.
- Παπαδημητρίου, Ε. (2006) Περιβαλλοντική πολιτική και οικολογική κρίση, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σ. 19.
- Παπαστυλιανού, Α. και Παπαδημητρίου, Ε. (2009) 'Κοινωνικές Αξίες, Περιβαλλοντική Ευαισθητοποίηση και Συμπεριφορά', στο Μ. Καίλα and Έ. Θεοδωροπούλου (επιμ.) *Περιβαλλοντική Ηθική*. Αθήνα: Ατραπός.
- Πιπερόπουλος, Γ. (1999) Επικοινωνώ άρα υπάρχω - δημόσιες σχέσεις και επικοινωνία. Ζυγός, Θεσσαλονίκη, σ. 87-108
- Συγκολλίτου, Ε.(1997), Περιβαλλοντική Ψυχολογία, Αθήνα. Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
- Φλογαίτη, Ε. (2006) Εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ajzen, I. (2005) Attitudes, personality, and behavior. Open University Press / McGraw- Hill, England, pp 45-90
- Ajzen, I. (1991) The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2): 179-211
- Ajzen, I., & Fishbein, M. (1980). Understanding attitude and predicting social behavior. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Ajzen, I., & Fishbein, M. (1977) Attitude-behavior relations: A theoretical analysis and review of empirical research. *Psychological Bulletin*, 84: 888-918
- Amburgey, J.W. and Thoman, D.B. (2012) 'Dimensionality of the New Ecological Paradigm: Issues of Factor Structure and Measurement', *Environment and Behavior*, 44 (2): 235–256.
- Barr, S. (2004) Are we all environmentalists now Rhetoric and reality in environmental action. *Geoforum*, 35: 231 – 249

- Bürges, J., Harrison, C. & Filius, P. (1998) Environmental communication and the cultural politics of environmental citizenship, *Environment and Planning*, 30:1445–1460 στο Kollmuss, A. & Agyeman, J. (2002) Mind the Gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior?. *Environmental Education Research*, 8(3): 239–260.
- Chawla, L. (1999). Life paths into effective environmental action. *Journal of Environmental Education*, 31(1), 15-26.
- Cialdini, R.B., Petty, R. E., Cacioppo, J. T. (1981) Attitude and attitude change. *Annual Review of Psychology*, 3: 483-485
- Cini, F., Leone, L. and Passafaro, P. (2012) ‘Promoting Ecotourism Among Young People: A Segmentation Strategy’, *Environment and Behavior*, 4(1): 87-106.
- Dietz, T., Stern, P.C. and Guagnano, G. A. (1998) ‘Social structural and social psychological bases of environmental concern’, *Environment and Behavior*, 30 (4), 450–471.
- Dunlap, R.E., Van Liere, K.D., Mertig, A.G. and Jones, R.E. (2000). Measuring endorsement of the New Ecological Paradigm: A revised NEP scale. *Journal of Social Issues*, 56: 425-442.
- Evans, G.W., Brauchle, G., Haq, A., Stecker, A.R., Wong, K. and Shapiro, E. (2007) ‘Young Children’s Environmental Attitudes and Behaviors’, *Environment and Behavior*. 39 (5): 635-659.
- Eisenberg, N. & Fabes, R. A. (1991) Prosocial development in adolescence A longitudinal study. *Developmental Psychology*, 27: 849-857
- Fietkau, H. J. & Kessel, H. (1981). *Umweltlernen*. Königstein/Taunus: Hain.
- Fishbein, M. & Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention, and behavior: An introduction to theory and research*. Reading, MA: Addison- Wesley.
- Giddens, A. (2002) ‘Κοινωνιολογία’, Τσαούσης (επιμ.). Αθήνα: Gutenberg.
- Hines, J. M., Hungerford, H. R., & Tomera, A. N. (1986) Analysis and synthesis of research on responsible environmental behavior: A meta-analysis. *The Journal of Environmental Education*, 18(2): 1-8
- Hungerford, H. R. & Volk, T. L. 1990. Changing learner behavior through environmental education. *The Journal of Environmental Education*, 21(3): 8- 21

- Kollmuss, A. & Agyeman, J. (2002). Mind the Gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior?. *Environmental Education Research*, 8(3), pp 239-260.
- Maloney, M.P. and Ward, M. (1973) 'Ecology: Let's hear from the people', *American Psychologist*, 28 (7): 583-586.
- Milfont, T. (2007). *Psychology of Environmental Attitudes: A cross-cultural study of their content and structure*, Ph.D. Thesis, The University of Auckland, New Zealand.
- Newhouse, N. (1990). Implications of attitudes and behavior research for environmental conservation, *The Journal of Environmental Education*, 22 (1): 26 – 32.
- Pauw, J.B. and Petegem, P.V (2011) 'A Cross-Cultural Study of Environmental Behavior of Children', *Environment and Behavior* 45(5): 551-583.
- Perkins, H.E. and Brown, P.R (2012) 'Environmental Values and the So-Called True Ecotourist', *Journal of Travel Research*, 51(6): 793-803.
- Rajcecki, D. W. (1982) *Attitudes: Themes and advances* Sunderland, Mass.: Sinauer Associates. Στο Γεώργας, Δ. (1986α) *Κοινωνική Ψυχολογία*, τόμος Α. Αθήνα. Εκδόσεις Πανεπιστημίου Αθηνών. σελ.34.
- Regis, D.(1990). Critical note on the concept of self in health education. *Pastoral care in education*, 9: 7-9
- Schultz, P.W., Gouveia, V.V., Cameron, L.D., Tankha, G., Schmuck, P. and Franek, M. (2005) 'Values and their relationship to environmental concern and conservation behavior', *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36: 457-475.
- Schultz P. W. (2000) Emphasizing with nature: the effects of perspective taking on concern for environmental issues. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56: 391–406
- Steg, L., Perlavivute, G., Werff, E. and Lurvink J. (2012) 'The Significance of Hedonic Values for Environmentally Relevant Attitudes, Preferences, and Actions', *Environment and Behavior*, 46 (2): 163-192.
- Stern, P.C. , T. Dietz. (1994). The value basis of environmental concern. *Journal of Social Issues*, 50:65–84

- Stern, P. C. (2000). Towards a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of Social Issues*, 56(3): 407-424

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ιστολόγιο Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Β' Αθήνας για το Περιβάλλον <http://perdipevath.blogspot.gr/p/2012-13.html> (Πρόσβαση: 15/9/2022)
- Lampridis, E. and Papastylianou, A. (2014) 'Prosocial behavioural tendencies and orientation towards individualism – collectivism of Greek young adults', *International Journal of Adolescence and Youth*. Available at: <http://dx.doi.org/10.1080/02673843.2014.890114> (Πρόσβαση: 5/6/2022)
- New Ecological Paradigm (NEP) scale - University of Maine (2012). <https://umaine.edu/soe/wp-content/uploads/sites/199/2013/01/NewEcologicalParadigmNEPScale1.pdf> (Πρόσβαση: 15/9/2022)
- Schwartz, S. H. (1977). Normative Influence on Altruism. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 10, pp. 221-279). New York: Academic Press. [http://dx.doi.org/10.1016/s0065-2601\(08\)60358-5](http://dx.doi.org/10.1016/s0065-2601(08)60358-5)
- Schwartz, S. H. (1973). Normative explanations of helping behavior: A critique, proposal, and empirical test. *Journal of Experimental Social Psychology*, 9(4), 349–364. [https://doi.org/10.1016/0022-1031\(73\)90071-1](https://doi.org/10.1016/0022-1031(73)90071-1)

ABSTRACT

One of the most important issues that concern our time and create concerns is the so-called environmental crisis, i.e. the degradation of the environment. The school is of course a connecting link between students and society, which is why environmental education has been an institution for many years in order for students to cultivate environmental awareness. In the past, a series of researches have been carried out which support the fact that education is one of the main ways to adopt environmentally friendly attitudes. Many scholars have developed theoretical models to explain environmental behavior. Environmental consciousness consists of environmental knowledge, attitudes and practices of environmental protection.

The measurement of environmental consciousness is done with various tools that have been established for this purpose. In this work, the NEP scale was used which consists of fifteen (15) variables and which has been widely used to record environmental attitudes.

The purpose of the research was to investigate the opinions of primary education teachers (teachers) regarding the role played by social values in the cultivation of environmental awareness among students. The objectives of the research were to investigate to what extent teachers perceive the concept of environmental consciousness, which values teachers consider to be a condition for the development of environmental consciousness. Also through the research our goal was to investigate to what extent school education contributes to the environmental consciousness of students and finally how the environmental attitudes of teachers are related to the factors of cultivating environmental consciousness.

52 teachers of the Regional Unit of Kozani, from schools of Kozani and Ptolemaida participated in the research and the data was collected through questionnaires. In addition to the demographic data of the teachers, the questionnaire was also concerned with the recording of their environmental attitudes and knowledge. To extract the results, a statistical analysis of the data was done using the statistical

package SPSS 28.0. The methodological approach was based on research in the international literature that uses the NEP scale as a research tool. The reliability check of the scales as a whole was done with the help of the α -Cronbach coefficient, which was high in terms of the questions concerning teachers' attitudes and social values.

Keywords: Primary education teachers, social values, environmental consciousness, NEP Scale, environmental crisis

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΠΟΝΙΑΣ ΙΧΘΥΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΥΔΑΤΙΝΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΕΙΦΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ»

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Αγαπητέ συνάδελφε,

Η συμπλήρωση του παρόντος ερωτηματολογίου γίνεται ανώνυμα και θα χρησιμοποιηθεί με σκοπό την εκπόνηση διπλωματικής εργασίας από την Ελευθερίου Ελένη με θέμα «Αντιλήψεις των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (νηπιαγωγών και δασκάλων) για το ρόλο των κοινωνικών αξιών στην καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης σε παιδιά και νέους». Η έρευνα γίνεται στα πλαίσια του μεταπτυχιακού προγράμματος εξειδίκευσης του τμήματος Γεωπονίας Ιχθυολογίας Και Υδάτινου Περιβάλλοντος και Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής, του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από δύο μέρη. Το πρώτο μέρος αφορά τα δημογραφικά στοιχεία των ερωτώμενων και το δεύτερο αφορά το κυρίως αντικείμενο της έρευνας.

Παρακαλώ για τις αυθόρμητες και ειλικρινείς απαντήσεις σας λαμβάνοντας υπόψη ότι η ανωνυμία σας είναι διασφαλισμένη και ότι οι απαντήσεις που θα δώσετε θα παρουσιαστούν σε ομαδοποιημένη μορφή και θα χρησιμοποιηθούν μόνο για τις ανάγκες της συγκεκριμένης έρευνας.

Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για τη βοήθειά σας.

Ελευθερίου Ελένη

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1. Φύλο

- Άντρας
 Γυναίκα

2. Εκπαίδευση

- Πτυχίο διετούς φοίτησης
 Πτυχίο διετούς φοίτησης με εξομείωση
 Πτυχίο παιδαγωγικού τμήματος ΑΕΙ
 Μεταπτυχιακό
 Διδακτορικό
 Άλλο;

3. Ηλικία

Ετος γέννησης

.....

4. Εργάζεστε ως:

- Μόνιμος/η
 Αναπληρωτής/τρια

5. Πόσα χρόνια εργάζεστε ως εκπαιδευτικός; (δάσκαλος/α)

.....

6. Είστε (ή υπήρξατε) μέλος περιβαλλοντικών οργανώσεων ή άλλων ομάδων που ασχολούνται με περιβαλλοντικά θέματα;

Ναι Όχι

Αν ναι, παρακαλώ προσδιορίστε σε ποιες/α περιβαλλοντική οργάνωση είστε μέλος

7. Από που ενημερώνεστε για ζητήματα περιβαλλοντικά;

- Τηλεόραση
- Ραδιόφωνο
- Εφημερίδες
- Επιστημονικά Περιοδικά
- Άλλο

8. Έχετε συμμετάσχει ή συμμετέχετε σε μεταπτυχιακά προγράμματα/ προγράμματα/σεμινάρια επιμόρφωσης σχετικά με την περιβαλλοντική εκπαίδευση;

- Ναι
- Όχι

ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ ΤΟΥ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

A1. Για κάθε μία από τις παρακάτω προτάσεις απαντήστε ανάλογα με το πόσο πιστεύετε ότι γενικά αποτελεί παράμετρο της έννοιας της «περιβαλλοντικής συνείδησης»

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Απόλυτα
Γνώση για περιβαλλοντικά ζητήματα					
Ανάπτυξη θετικών συναισθημάτων σε σχέση με τον φυσικό κόσμο					
Επιθυμία για ανάληψη δράσης υπέρ της προστασίας του περιβάλλοντος					
Ενδιαφέρον για διάφορα άλλα κοινωνικά προβλήματα					
Ανησυχία εξαιτίας της υποβάθμισης του φυσικού περιβάλλοντος					
Ενδιαφέρον για τις μελλοντικές γενιές και την ποιότητα περιβάλλοντος που θα υπάρχει στο μέλλον					
Ενδιαφέρον για το πρόβλημα των κοινωνικών ανισοτήτων					

A2. Με βάση την δική σας αντίληψη για την περιβαλλοντική συνείδηση, πόσο πιστεύετε ότι αυτή καλλιεργείται στους μαθητές σας;

Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
---------	------	--------	------	-----------

A3. Απαντήστε για κάθε μία από τις παρακάτω κοινωνικές αξίες ανάλογα με το πόσο πιστεύετε ότι αυτές καλλιεργούνται στους μαθητές σας, στα πλαίσια της εκπαίδευσής τους στο σχολείο (νηπιαγωγείο και Δημοτικό).

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Απόλυτα
Υπομονή					
Φιλότιμο					
Εντιμότητα					
Αλληλεγγύη					
Ανταγωνισμός σε επιτρεπτά όρια					
Ανταγωνισμός χωρίς κανένα περιορισμό					
Αλτρουισμός					
Φροντίδα προς τους άλλους					
Ηθική δέσμευση στις υποσχέσεις μου					
Πειθαρχία					
Αφοσίωση (σε άτομα ή στόχους)					
Φιλοπατρία					
Συνέπεια					
Συλλογικότητα (να νοιάζεσαι ιδιαίτερα για το συμφέρον των άλλων)					
Ατομικισμός (να νοιάζεσαι αποκλειστικά για το δικό σου συμφέρον)					
Επιμονή					
Φιλία					
Ανθρωπιά					
Αξιοπρέπεια					

Διεκδικητικότητα					
Προστασία του περιβάλλοντος					
Ζωή σε αρμονία με τη φύση					

Α4. Απαντήστε για κάθε μία από τις παρακάτω κοινωνικές αξίες ανάλογα με το πόσο πιστεύετε ότι αποτελούν προϋποθέσεις ώστε να αναπτύσσει το άτομο μία περισσότερο θετική στάση απέναντι στο περιβάλλον.

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Απόλυτα
Υπομονή					
Φιλότιμο					
Εντιμότητα					
Αλληλεγγύη					
Ανταγωνισμός σε επιτρεπτά όρια					
Ανταγωνισμός χωρίς κανένα περιορισμό					
Αλτρουισμός					
Φροντίδα προς τους άλλους					
Ηθική δέσμευση στις υποσχέσεις μου					
Πειθαρχία					
Αφοσίωση (σε άτομα ή στόχους)					
Φιλοπατρία					
Συνέπεια					
Συλλογικότητα (να νοιάζεσαι ιδιαίτερα για το συμφέρον των άλλων)					
Ατομικισμός (να νοιάζεσαι αποκλειστικά για το δικό σου συμφέρον)					
Επιμονή					
Φιλία					
Ανθρωπιά					
Αξιοπρέπεια					

Λιεκδικητικότητα					
Προστασία του περιβάλλοντος					
Ζωή σε αρμονία με τη φύση					

A5. Πόσο συμφωνείτε με τα παρακάτω;

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Απόλυτα
Αγγίζουμε πλέον τα ανώτερα όρια του πληθυσμού που μπορεί να αντέξει η γη					
Οι άνθρωποι έχουν το δικαίωμα να παρεμβαίνουν στο φυσικό περιβάλλον προκειμένου να το προσαρμόζουν στις ανάγκες τους					
Όταν οι άνθρωποι παρεμβαίνουν στη φύση αυτό έχει συχνά καταστροφικές συνέπειες					
Η ανθρώπινη ευφυΐα θα εξασφαλίσει ότι δεν θα καταστήσουμε τη γη ακατάλληλη για διαβίωση					
Οι άνθρωποι κάνουν με διάφορους τρόπους κατάχρηση του περιβάλλοντος					
Η φύση διαθέτει πλούσιους φυσικούς πόρους αρκεί να μάθουμε να τους αξιοποιούμε					
Γα φυτά και τα ζώα έχουν ακριβώς το ίδιο δικαίωμα ύπαρξης με τους ανθρώπους					
Η ισορροπία στη φύση είναι αρκετά ισχυρή και μπορεί να αντέχει στην πίεση που ασκούν οι βιομηχανικές χώρες στους φυσικούς πόρους					
Ανεξάρτητα του γεγονότος ότι οι					

Άνθρωποι έχουν ιδιαίτερες ικανότητες, υπάγονται και αυτοί στους νόμους της φύσης					
Η λεγόμενη «οικολογική κρίση» παρουσιάζεται υπερβολικά διογκωμένη					
Η γη είναι όπως ένα διαστημόπλοιο με πολύ περιορισμένο χώρο και πόρους					
Οι άνθρωποι έχουν τον προορισμό να κυριαρχήσουν επάνω στη φύση					
Η ισορροπία στη φύση είναι πολύ ευαίσθητη και διαταράσσεται εύκολα					
Οι άνθρωποι κάποτε θα μάθουν αρκετά σχετικά με τον τρόπο που λειτουργεί η φύση και έτσι θα μπορούν να την ελέγχουν					
Εάν τα πράγματα συνεχίσουν να ακολουθούν την ίδια πορεία, σύντομα θα βιώσουμε μία τεράστια οικολογική καταστροφή					